

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

RASA ŽUKAITĖ
FINANSŲ TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO MODELIAI
(AUKŠTASIS MOKSLAS - RINKOS PRODUKTAS AR VIEŠOJI PASLAUGA)

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – doc. dr. Mindaugas Strumskis

Vilnius, 2013 m.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO MODELIAI
(AUKŠTASIS MOKSLAS - RINKOS PRODUKTAS AR VIEŠOJI PASLAUGA)

Finansų teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621M90003

Vadovas:
doc. dr. M. Strumskis
2013 04

Recenzentas :
2013 04

Atliko:
FNTmns1-01 gr. stud.
R. Žukaitė
2013 04

Vilnius, 2013 m.

TURINYS

LENTELĖS	4
PAVEIKSLAI.....	5
ĮVADAS	6
1. AUKŠTASIS MOKSLAS: TARP RINKOS PRODUKTO IR VIEŠOSIOS PASLAUGOS	10
1.1 Aukštojo mokslo samprata.....	10
1.2 Vertybės, kaip pagrindas aukštojo mokslo paskirties nustatymui	13
1.3 Aukštasis mokslas kaip viešoji paslauga ir rinkos produktas: lyginamasis aspektas	15
1.4 Tarptautinių organizacijų požiūris į aukštąjį mokslą.....	18
2.AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO MODELIŲ ANALIZĖ	22
2.1 Teoriniai finansavimo modeliai	22
2.2 Užsienio šalių aukštojo mokslo finansavimo modelių analizė	26
3.AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMAS LIETUVOJE	32
3.1 Aukštojo mokslo finansavimo reformos priežastys.....	32
3.2 Aktualus aukštojo mokslo finansavimo modelis	34
3.3 Aukštojo mokslo finansavimo ateities perspektyvos.....	38
4. TYRIMAS. AR SIEKiant išsilavinimo svarbus aukštojo mokslo FINANSAVIMAS?	41
4.1. Tyrimo organizavimas, respondentų charakteristikos	41
4.2 Studentų požiūris į aukštojo mokslo finansavimą	42
4.3. Veiksniai įtakoję aukštojo mokslo pasirinkimą.....	45
IŠVADOS.....	50
PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS	52
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	53
ANOTACIJA.....	57
ANNOTATION.....	58
SANTRAUKA	59
RÉSUMÉ.....	60
PRIEDAI	61

LENTELĖS

1 Lentelė. Aukštojo mokslo sampratų apžvalga.

2 Lentelė. Elitinio ir masinio aukštojo mokslo bruožai.

3 Lentelė. Studentų skaičius (tūkst.) Lietuvoje 1998 – 2011 m.

4 Lentelė. Metinės išlaidos aukštojo mokslo institucijoms, BVP dalis procentais, 2004 – 2009 m. duomenys.

5 Lentelė. Universitetų lėšos ir pajamos pagal šaltinius (tūkst.) 2003 – 2011 m.

6 Lentelė. Kokie kriterijai buvo svarbūs renkantis aukštojo mokslo instituciją?

7 Lentelė. Kiek Jums svarbūs žemiau išvardinti aukštąjį mokslą apibūdinantys teiginiai?

PAVEIKSLAI

- 1 Paveikslas.** Kokia Jūsų lytis?
- 2 Paveikslas.** Koks Jūsų amžius?
- 3 Paveikslas.** Kurioje pakopoje studijuojate?
- 4 Paveikslas.** Ar mokate už studijas?
- 5 Paveikslas.** Ar būtumėte rinkęsi tą pačią studijų programą, jei už studijas reikėtų mokėti pilną kainą?
- 6 Paveikslas.** Koks Jūsų nuomone turi būti studijų apmokestinimas?
- 7 Paveikslas.** Kaip vertinate Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelį?
- 8 Paveikslas.** Kaip vertinate Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelį bendrame ES kontekste?
- 9 Paveikslas.** Jeigu tektų už studijas mokėti vienodą kainą tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse: ką pasirinktumėte?
- 10 Paveikslas.** Kaip manote, kas yra aukštasis mokslas?
- 11 Paveikslas.** Koks pagrindinis Jūsų studijų tikslas?
- 12 Paveikslas.** Ar manote, kad aukštojo mokslo įgijimas bus Jūsų sėkmingo gyvenimo garantas?

IVADAS

TEMOS AKTUALUMAS. Globalizacijos procesų akivaizdoje suvokiama, kad visuomenės ekonominė plėtra vis labiau priklauso nuo investicijų į aukštąjį mokslą, įvairiomis priemonėmis siekiama, kad aukštasis mokslas būtų prieinamas visiems asmenims. Aukštajam mokslui tapus masiniu, dauguma pasaulio valstybių pripažįsta, kad jos nėra pajėgios pilnai išlaikyti visą aukštojo mokslo sistemą. Dėl šios priežasties kiekvienos valstybės pagrindiniu klausimu tampa tinkamo aukštojo mokslo finansavimo modelio pasirinkimas.

Taikymasis prie aukštojo mokslo masiškumo keičia ir jo paskirtį. Vis dažniau apie aukštąjį mokslą kalbama prekių ir paslaugų kategorijomis, pastebimos aukštojo mokslo komercializacijos tendencijos. Tačiau aukštasis mokslas nėra tik rinkos produktas, nes jis turi įtakos bendram visuomenės ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui, jį tiesiogiai veikia ir kuria. Todėl valstybės turi siekti, kad būtų nepamirštos pagrindinės aukštojo mokslo vertybės ir tikslai.

Lietuvoje aukštojo mokslo sistemos pertvarkos vyksta nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Kiekviena politinė jėga turi savo nuomonę aukštojo mokslo finansavimo klausimais, todėl 2012 m. pasikeitus Vyriausybei vėl kalbama apie būsimas aukštojo mokslo reformas. Dėl šios priežasties būtina išanalizuoti aukštojo mokslo galimus finansavimo modelius, atskleisti užsienio valstybių patirtį, identifikuoti pasirinktų finansavimo modelių problemas ir pasiūlyti jų sprendimo variantus. Tokios analizės visapusiškumui būtina prieš tai atsakyti, kokia aukštojo mokslo paskirtis ir kokiomis vertybėmis šiandieną jis grindžiamas.

TEMOS IŠTYRIMO LYGIS. Mokslinėje literatūroje tiriami įvairūs aukštojo mokslo aspektai. Lietuvos švietimo reformos ir aukštojo mokslo finansavimo problemas analizuoja V. Daujotis, A. Janulaitis, V. Radžvilas, R. Sližys, Z. Tamašauskienė, A. Šileika, F. Smolenskienė ir kt. Apie aukštojo mokslo teorinius finansavimo modelius pakankamai išsamiai yra pasisakiusi L. Kraujutaitytė. Užsienio aukštojo mokslo finansavimo modelius analizuoja V. Daujotis, L. Čekanavičius, G. Miliauskas, A. Grebliauskas ir kt., aukštojo mokslo vertybes – A. Samalavičius, P. Jucevičienė, A. Poškienė ir kt.

Siekiant plačiau išanalizuoti darbo temą, atliekant tyrimą buvo nagrinėjami tarptautinių organizacijų dokumentai (Pasaulio Banko, Europos Sąjungos), užsienio valstybių mokslininkų darbai (P. Cazenave, G. Williams, R. Middlehurst), įvairūs statistiniai duomenys (metinės išlaidos aukštojo mokslo institucijoms, studentų skaičiaus kaita Lietuvoje).

Taip pat temos atskleidimui svarbi Lietuvos Respublikos teisinė bazė – Lietuvos Respublikos Konstitucija, 2009 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (toliau – Mokslo ir studijų įstatymas), LR Vyriausybės 2012 – 2016 metų programa.

DARBO NAUJUMAS. Nors aukščiau paminėti autoriai nagrinėjo įvairius aukštojo mokslo finansavimo klausimus, tačiau šis darbas yra kompleksinė studija, kuri aukštojo mokslo finansavimo modelius vertina per vertybinę prizmę. Teisės mokslo tyrimų institutas tai pat pažymi, kad aukštojo mokslo teisė yra viena ir sričių, kurioje reikalingi papildomi problemų tyrimai¹.

TYRIMO HIPOTEZĖ. Aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, turinti rinkos produkto požymių.

TYRIMO PROBLEMA. Tiriamoji darbo problema – tai galimų aukštojo mokslo finansavimo modelių trūkumai ir privalumai, vertinant tai, kad šiuo metu aukštajam mokslui skiriamos lėšos yra nepakankamos, o valstybė nėra pajėgi išlaikyti visų aukštojo mokslo institucijų, vis didesnė finansinė našta gula ant studentų pečių. Dėl šių priežasčių vis daugiau studentų laiko aukštąjį mokslą preke ir siekia tik gauti diplomą, o ne įgyti žinių, kyla aukštojo mokslo paskirties ir vertybių identifikavimo problema.

Apibrėžiant tiriamąją problemą plačiaja prasme, darbe bus siekiama atsakyti į klausimą, kokie finansavimo modeliai taikomi pasaulyje, kokios galimos aukštojo mokslo finansavimo modelio parinkimą sąlygojančios priežastys ir jų aktualumas Lietuvoje, kokios aukštojo mokslo finansavimo reguliavimo tendencijos egzistuoja skirtingų šalių praktikoje ir kaip tokius skirtumus reikėtų vertinti.

Apibrėžiant tiriamąją problemą siaurąja prasme, tiriamoji problema bus išskaidyta į keletą skirtingų konkrečių aukštojo mokslo finansavimo reguliavimo problemų. Darbe bus nagrinėjama aukštojo mokslo vertybių sistema, aukštojo mokslo finansavimo modeliai, aukštojo mokslo finansavimo pokyčiai įvairių šalių teisėje, finansavimo skirtumai atskirose šalyse, kai kurių aukštojo mokslo finansavimo modelių vertinimas vertybiniame kontekste.

TYRIMO OBJEKTAS. Aukštojo mokslo finansavimo modeliai.

TYRIMO TIKSLAS - išnagrinėti aukštojo mokslo finansavimo modelius ir atskleisti ar aukštasis mokslas yra rinkos produktas ar viešoji paslauga.

Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- aptarti Lietuvos ir užsienio valstybių aukštojo mokslo finansavimo modelius;

---

¹ Kavoliūnaitė Ragauskienė E., Teisės mokslo tyrimų poreikis ir perspektyvos Lietuvoje. Teisės mokslo tyrimų institutas, 2013 - ISBN 978-9986-704-22-5.

- išnagrinėti pagrindines aukštojo mokslo finansavimo problemas bei jų sprendimo tendencijas pasaulio mastu;
- pateikti esmines Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo problemas bei numatomas pertvarkų kryptis;
- atlikti rinkos produkto ir viešosios paslaugos lyginamąją analizę;
- ištirti studentų nuomonę apie finansavimo svarbą siekiant aukštojo mokslo bei jų tikslus.

TYRIMO METODAI. Darbe bus naudojamosi lyginamuoju, istoriniu, sisteminiu ir kitais tyrimo metodais.

Istorinio metodo pagalba apžvelgiama aukštojo mokslo samprata skirtingais laikotarpiais. Lyginamojo metodo pagalba bus nagrinėjami aukštojo mokslo finansavimo modeliai, jų panašumai ir skirtumai; viešosios paslaugos bei rinkos produkto požymiai. Sisteminis metodas pasitelkiamas nagrinėjant LR Vyriausybės programą. Analitinis-aprašomasis metodas leis ištirti aukštojo mokslo vertybes, apžvelgti tarptautinių organizacijų nuomonę aukštojo mokslo klausimais, teorinius aukštojo mokslo finansavimo modelius. Loginis ir apibendrinimo metodai pasitelkti apibendrinti analizuotai teorinei ir praktinei mokslinio tyrimo medžiagai bei išvadoms formuluoti. Apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui didelę reikšmę turės kompleksinis šių metodų taikymas.

TYRIMO METODOLOGIJA. Atliktas kiekybinis tyrimas (apklausa anketavimo būdu) siekiant išsiaiškinti kiek Lietuvos aukštojo mokslo institucijų studentams svarbus aukštojo mokslo finansavimas, kaip jie vertina dabartinį aukštojo mokslo finansavimo modelį. Taip pat norėta nustatyti, kokiais kriterijais remiantis studentai renkasi aukštojo mokslo instituciją ir koks yra jų pasirinkimo studijuoti tikslas. Duomenys buvo analizuojami, lyginami ir apibendrinami.

DARBO STRUKTŪRA. Darbo turinį sudaro keturi pagrindiniai skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka ir anotacija lietuvių bei prancūzų kalbomis ir priedai. Pirmajame skyriuje „Aukštasis mokslas: tarp rinkos produkto ir viešosios paslaugos“ analizuojama aukštojo mokslo samprata ir vertybės, taip pat jo bruožai kaip rinkos produkto ir viešosios paslaugos bei tarptautinių organizacijų požiūris į aukštąjį mokslą. Antrajame skyriuje „Aukštojo mokslo finansavimo modelių analizė“ nagrinėjami teoriniai bei užsienio valstybių aukštojo mokslo finansavimo modeliai. Trečiajame skyriuje „Aukštojo mokslo finansavimas Lietuvoje“ analizuojamos aukštojo mokslo finansavimo reformos priežastys, aptariamas dabartinis aukštojo mokslo finansavimo modelis ir jo problematika bei ateities perspektyvos. Ketvirtoje dalyje „Ar

siekiant išsilavinimo svarbus aukštojo mokslo finansavimas?“ nagrinėjami atlikto empirinio tyrimo duomenys.

1. AUKŠTASIS MOKSLAS: TARP RINKOS PRODUKTO IR VIEŠOSIOS PASLAUGOS

Prieš atliekant aukštojo mokslo finansavimo modelių analizę, būtina trumpai apžvelgti kas yra aukštasis mokslas ir kokiomis vertybėmis jis remiasi. Prieš atskleidami aukštajam mokslui suteikiamą reikšmę tarptautinių organizacijų požiūriu identifikuosime požymius, kuriuos aukštasis mokslas turi kaip viešoji paslauga ir rinkos produktas.

1.1 Aukštojo mokslo samprata

Aukštasis mokslas, kaip socialinė institucija, aptinkama nuo viduramžių, tačiau aukštojo mokslo idėja siekia net Platono laikus, kai vykdavo dialogai, kurių metu būdavo kritiškai analizuojamos ir įvertinamos naujos žinios². Anot L. Kraujutaitytės, aukštasis mokslas iš esmės yra personalinis reiškiny, egzistuojantis žmonių protuose, tačiau atsiskleidžiantis ir įvairiais visuomeniškai reikšmingais dvasiniais bei materialiais pavidalais – žiniomis, gero gyvenimo vertybėmis, institucijomis, įstatymais, socialinėmis normomis, pastatais bei kitais civilizacijos ir visuomenės kultūros laimėjimais, kurių neatsiejama dalis yra ir pati aukštojo mokslo institucija bei jai atstovaujanti akademinė bendruomenė³. Iš pateiktos sampratos manytume, kad aukštojo mokslo kokybei įtakos turi tiek materialūs, tiek vertybiniai aspektai.

Neabejojama, jog aukštasis mokslas yra susijęs su žiniomis. P. Drucker⁴ teigia, kad žinios yra svarbiausi ištekliai, akcentuoja žinių kūrimą ir panaudojimą, taip pat besimokančias organizacijas bei individus, kurie yra veikiami mokslo pasiekimų ir technologinės raidos. Dėl cirkuliuojančių žinių aukštasis mokslas ir visuomenė turi abipusę priklausomybę.

Aukštasis mokslas yra specifinė švietimo posistemė dėl šių bruožų⁵:

1. *Studijų veikla* ugdo intelektualią asmenybę, kuri geba savirealizuoti;
2. *Paritetiniai santykiai* bruožas, kuris vienija akademinės bendrijos narius lygiateisiam dalykiniam bendravimui, atsižvelgiant į skirtingus interesus ir požiūrius;

² Jucevičienė P. ir kt., Universiteto kultūra ir jos tyrimai: kolektyvinė monografija. – Kaunas: Technologija, 2000 – ISBN 9986-13-878-7, p. 9.

³ Kraujutaitytė L., Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai: monografija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002 – ISBN 9955-563-09-5, p. 146.

⁴ Jucevičienė P. ir kt., *supra* note 2, p. 9.

⁵ Ten pat, p. 17.

3. *Mokslinė veikla* nusako mokslo specifiškumą bei aktyvų dalyvavimą naujų žinių kūrime;
4. *Kritinis mąstymas bruožas*, kuris padeda individui save keisti analizuojant įvairius objektus bei reiškinius, ieškant tinkamų sprendimo būdų;
5. *Autonomiškumas* siejamas su savivalda ir savikontrolė, kurios sudaro sąlygas institucijos savirealizacijai;
6. *Akademinė laisvė* akcentuojama akademinų narių teisių ir pareigų vienovė;
7. *Mokslinių ir kvalifikacinių laipsnių įgijimas* suteikiama galimybė institucijoms įvertinti narių intelektualinį tobulėjimą ir profesinę kompetenciją;
8. *Atvirumas visuomenei*. Aukštojo mokslo funkcijos visuomenėje yra žinių sklaida bei intelektualinis ugdymas.

Taigi, aukštojo mokslo sampratoje akcentuojamas edukacinio reiškinio lygis, tyrimai ir intelektualinė veikla, kurios yra realizuojamos asmenybės tobulinimo kryptimi, skatinant jos kritinį mąstymą, laisvą ir sąmoningą pasirinkimą, taip pat institucinę autonomiją, kuri įgalina objektyvių ir racionalių žinių kaupimą, tobulinimą, kūrimą bei platinimą visuomenėje, savo ruožtu visuomenę įgalinant tas žinias patikrinti bei pritaikyti praktikoje. Aukštasis mokslas skiriasi nuo kitų švietimo grandžių tuo, kad čia realizuojama aukšto lygio intelektualinė veikla, įvaldomi ir taikomi mokslinės veiklos metodai bei plėtojamas kritinis mąstymas⁶. I. Tinfavičienė išskiria dvylika pagrindinių aukštojo mokslo sampratų, kurios nulėmė aukštojo mokslo raidą, tikslus bei reformas nuo XIX a. iki XX a. pabaigos (žr. lentelę Nr. 1). I. Tinfavičienės nagrinėjami autoriai, palaikydami vieną ar kitą sampratą, nustato skirtingus aukštojo mokslo tikslus, uždavinius ir jų įgyvendinimo būdus. Iš lentelėje pateiktų duomenų akivaizdu, kad negalime apsiriboti viena aukštojo mokslo sąvoka, aukštasis mokslas apjungia keletą aspektų, kurie skirtingų autorių pabrėžiami nevienodai. Kita vertus galime pastebėti, kad tiek XIX a. pradžioje, tiek vėliausių autorių darbuose yra ypatingai akcentuojama aukštojo mokslo vieta visuomeniniame gyvenime.

Lentelė Nr. 1

Aukštojo mokslo sampratų apžvalga

Autorius	Idėjos esmė
Gottlieb	Pagrindas – transcendentinis idealizmas. Universiteto tikslas – ne tik teikti žinių,

⁶ Ten pat, 17 p.

Fichte (1807)	bet ir mokyti jomis naudotis. Aukštojo mokslo įstaiga privalo dalyvauti visuomenės gyvenime.
Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1808)	Pagrindas – humanistinis liberalizmas. Pabrėžtas akademinės laisvės principas. Universiteto tikslas – žinojimo vienovė. Universiteto užduotis – išugdyti gebėjimą savarankiškai tyrinėti, išrasti, išdėstyti.
Wilhelm von Humboldt (1809)	Pagrindas – liberalizmas ir „mokslas mokslui“ principas. Universiteto paskirtis – plėtoti mokslą giliausia ir plačiausia to žodžio reikšme. Universiteto veikimo pagrindiniai principai – autonomija ir laisvė, laisvas ir nesuinteresuotas bendradarbiavimas.
John Henris Newman (1852)	Pagrindas – liberalus ugdymas. Universiteto tikslas – suteikti ugdytiniui platų liberalų išsilavinimą, o galutinis tikslas – ne praktinė nauda, o pati Žinija, kuri yra savaime vertinga. Žinojimas – svarbiausias, galutinis ir vienintelis universitetinio lavinimo tikslas. Universiteto paskirtis – ne kurti žinias, o jas perteikti visuomenei ir asmenybei.
Abraham Flexner (1923)	Pagrindiniai universiteto uždaviniai – Žinijos ir idėjų saugojimas, jų interpretavimas ir visa tai praktikuojančių studentų rengimas. Universiteto tikslas – siekti mokslinio žinojimo, plėtoti mokslą ir žinias, tyrimą siejant su mokymu. Profesinį ar techninį lavinimą turi suteikti kitos institucijos.
Josse Ortega y Gasset (1930)	Pagrindas – humanistinė ugdymo koncepcija. Pagrindiniai universiteto uždaviniai – kultūros perteikimas, profesinis lavinimas, moksliniai tyrimai ir mokslininkų pamainos rengimas. Esminė universiteto paskirtis – kultūros perteikimas asmenybei ir visuomenei.
F. R. Leavis (1943)	Universiteto tikslas – ugdyti studentus sprendžiant universalias ir esmines žmogaus problemas. Pagrindinis dėmesys universitetinėse studijose skiriamas humanistinei dimensijai, kuri turi tapti mokslo dalykų pagrindu.
Robert Maynard Hutchins (1936)	Universitetas turi siekti intelekto tobulinimo ir nesuinteresuoto žinojimo. Vienas pagrindinių universiteto tikslų – pildyti Žinijos visumą.
Karl Jaspers (1946)	Pagrindas – liberalus ugdymas. Svarbiausios universiteto funkcijos – teikti profesinį išsilavinimą, užtikrinti visapusišką bendrąjį ugdymą ir daryti tyrimus.

	Universitetas privalo siekti mokslinių žinių vienovės, neapsiriboti specialiujų žinių ar duomenų kaupimu. Tyrimų ir dėstymo derinimas yra vienas svarbiausių universiteto principų.
Michael Oakshott (1950)	Pagrindas – konservatizmas. Pagrindinės universiteto charakteristikos: vienoje vietoje susitelkusių asmenų bendrija, kuri domisi žmonijos intelektiniu kapitalu. Šis kapitalas – tai mąstymo būdų įvairovė bei intelektinės veiklos kryptis, universitetas – lavinimo vieta, turinti savo specifiką; visi šios bendrijos nariai užsiima mokymu.
Kenneth Minogue (1973)	Pagrindas – funkcinis požiūris į aukštąjį mokslą. Aukštasis mokslas suprantamas kaip visuomenės vertybė ir aukštojo mokslo efektyvumas yra matuojamas jo indėliu į visuomenės gerovę. Žinios universitete atskleidžiamos bendradarbiaujant mokslininkams (tyrėjams) ir studentams. Žinios skleidžiamos bendraujant, todėl svarbūs yra laisvi tarpusavio santykiai.
Robert Barnett (1990)	Siekiant išsaugoti aukštojo mokslo idėjos unikalumą privalu ne tik atgaivinti tradicinius aukštojo mokslo bruožus, bet ir įvertinti, kaip iš naujo į juos žvelgia moderni visuomenė.

Šaltinis: I. Tinfavičienė „Istorinė universitetinio aukštojo mokslo sampratos raida“(2007 m.)

Galiausiai, šiuolaikinės vystymosi perspektyvos pabrėžia aukštojo mokslo ir akademių tyrimų svarbą ir nurodo jas kaip vienas iš pagrindinių institucijų, pagrįstų naujovių diegimu. Ši situacija kelia rimtų klausimų: ant kortos pastatytas ateities kartų formavimasis, ekonominis vystymasis, lygios prieigos prie žinių, mažumų ir nepalankioje padėtyje esančių gyventojų skatinimas, šalies patrauklumas⁷.

1.2 Vertybės, kaip pagrindas aukštojo mokslo paskirties nustatymui

Atskleisdami aukštojo mokslo paskirtį, siūlytume įvertinti, kokiomis vertybėmis grindžiama aukštojo mokslo sistema.

Vertybės sąvoka dažnai analizuojama ir kelia daug diskusijų. Apžvelkime keletos autorių nuomonę.

V. Pruskus teigia, kad vertybė visada yra daugiaplanė, daugiaaspektinė ir skirtingame kultūros kontekste turi nevienodą reikšmę ir svarbą. Skirtingose visuomeninio gyvenimo srityse

⁷ Antoine d'Autume et al. « Financement et organisation de l'enseignement supérieur : vers un nouveau modèle ? ». Revue d'économie politique 6/2006 (Vol. 116), p. 743-744.

www.cairn.info/revue-d-economie-politique-2006-6-page-743.htm. [žiūrėta 2013-04-07]

(šeimoje, versle, valstybės institucijose) vertybės turi skirtingą normatyvinį pobūdį ir savitas raiškos formas, todėl jos atlieka nevienodą vaidmenį⁸.

L. Jovaiša vertybes apibrėžia kaip asmeniui reikšmingiausio dalyko išgyvenimą, orientuojantį jo mąstymą ir jausmus į aukščiausias objektyvias gėrybes.⁹

A. Halderiui vertybės – orientavimosi modeliai, elgesio taisyklės, kaip objektyviai galiojančios, kurių žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus¹⁰.

Apibendrinant įvairių autorių pažiūras į vertybes, galėtume teigti, kad terminas vertybė turi labai plačią reikšmę prasme: tai ir noras, ir potraukis, ir moralinis įsipareigojimas bei pareiga.

Aukštasis mokslas, kaip edukacinis reiškinys, įtakojančias visuomenę ir reaguojantis į išorinius pokyčius, taip pat turi jį vienijančias vertybes¹¹. P. Jucevičienė, A. Poškienė, L. Kudirkaitė, N. Damanskas suskirstė aukštojo mokslo vertybes į keturias grupes¹²:

1. Vertybės, kurios nusako aukštojo mokslo misiją bei išpažįtamų ugdymo principų pobūdį šiuolaikinėje visuomenėje, atspindi aukštojo mokslo ugdomąjį poveikį visuomenei bei išryškina jo tikslumą toje visuomenėje – tai liberalus ugdymas, visuomenės intelektualinis ugdymas ir visuomenės intelektualinės kultūros saugojimas.
2. Vertybės kurios atskleidžia aukštojo mokslo posistemės savitumą – tai institucijos autonomija ir akademinė laisvė. Jos yra būtina sąlyga, kad aukštasis mokslas efektyviai funkcionuotų visuomenėje, o jo nariai galėtų laisvai veikti ir tobulėti autonomiškos institucijos rėmuose.
3. Vertybės, kurios yra susijusios su akademinės bendrijos nariais (dėstytojais ir studentais), jų teisėmis, pareigomis bei veikla aukštajame moksle, yra instrumentinės ar vienokiu ir kitokiu būdu padeda bendrijos nariams veikti ar siekti savo tikslų institucijos viduje, bet yra siejamos su edukaciniu procesu, vykstančiu kiekvienoje aukštojoje mokykloje – tai mokslinė veikla, racionalumas, diskusijų bei nuomonių laisvė.
4. Vertybės, kurios išskirtinai būdingos tik studentui kaip liberalaus ugdymo sąlygomis besiformuojančiai asmenybei, gali būti įvardintos procesualinėmis, nes yra edukacinio proceso dalis – tai studento kritinio mąstymo ugdymas, studento autonomijos vystymas bei studento asmenybės ugdymas.

⁸ Pruskus V., Vertybės rinkoje: saveika ir pasirinkimas: monografija – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005 – ISBN 995-520-002-2, p. 7.

⁹ Jovaiša L., Hodegetika. Auklėjimo mokslas: vadovėlis. – Vilnius: Agora, 1995 – ISBN 998-663-30-44, p. 26.

¹⁰ Halder A., Filosofijos žodynas: žodynas – Vilnius: Alma littera, 2002 – ISBN 995-508-16-43, p. 230.

¹¹ Jucevičienė P. ir kt., *supra* note 2, p. 26.

¹² Ten pat, p. 36.

Svarbu pažymėti, kad aukštojo mokslo idealas kinta kartu su visuomene, jis kaip ir kitos institucijos (bažnyčia, valdžia) egzistuoja konkrečios epochos socialiniame kontekste, o ne anapus jo ribų¹³. Anot L. Kraujutaitytės, vieniems jis vertybė, nes sudaro sąlygas akademinėi saviraiškai, kitiems, nes įgyjamas diplomą, kuris lemia asmenybės statusą bei galimybę susikurti geresnę ateitį, dar kitiems – kadangi užtikrina visuomenės kultūros atsinaujinimo procesą¹⁴. Pastebime, kad taikymasis prie aukštojo mokslo masiškumo keičia ir jo paskirtį. Vienas iš pagrindinių kiekvienos politikos klausimų – kokių tikslų siekia aukštasis mokslas, kokia yra dabartinė aukštojo mokslo institucijų paskirtis¹⁵. Apibendrinus išanalizuotą literatūrą galime teigti, kad parenkant tinkamą aukštojo mokslo finansavimo modelį būtina atsižvelgti į aukščiau nurodytas vertybes, siekiant jų įtvirtinimo, išsaugojimo ir palaikymo. Ignoruojant aukštojo mokslo vertybinį matą, studijos mokslo institucijoje būtų tik priemonė gauti aukštojo mokslo diplomą.

Atsižvelgiant į išdėstytą, galime daryti išvadą, kad visas aukštojo mokslo sistemos organizavimas tiesiogiai priklauso nuo to, kokia vertybe visuomenė ir valstybė jį laiko: ar tai priemonė asmenybės intelektiniam ugdymui ar studijų tikslas yra diplomo įgijimas.

1.3 Aukštasis mokslas kaip viešoji paslauga ir rinkos produktas: lyginamasis aspektas

Šiame poskyryje sieksime nustatyti, kokiai kategorijai yra priskirtinas aukštasis mokslas – viešosios paslaugos ar rinkos produkto.

Anot A. Samalavičiaus, vartotojiška Vakarų kultūra pastaraisiais dešimtmečiais ėmė transformuoti universitetą į milžinišką transnacionalinę paslaugų teikimo įmonę - žinių nauda, praktiškumas, pritaikomumas, efektyvumas tampa viena akivaizdžiausių aukštojo mokslo sistemos siekiamybių. Tradicinis universitetinio lavinimo idealas tampa praeities atgyvena, geriausiu atveju – nostalgijos objektu¹⁶.

Vis dažniau girdima nuomonė (pvz. Lietuvos laisvosios rinkos instituto atstovų nuomone), jog aukštasis mokslas yra rinkos produktas. Šiai pozicijai pagrįsti yra pateikiama visa eilė argumentų, kita vertus, ši nuomonė yra kritikuojama, nurodant, kad mokslą sutapatinus su įprasta preke/paslauga jo reikšmė devaluojama. Išsamiau panagrinėkime šias pozicijas.

¹³ Samalavičius A., Universiteto idėja ir akademinė industrija: monografija. – Vilnius: Vilniaus Pedagoginio universiteto leidykla, 2010 – ISBN 978-9955-20-530-2, p. 42.

¹⁴ Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 82.

¹⁵ Bulajeva T. ir Duoblienė L., Lietuvos švietimo politikos transformacijos: monografija – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009 – ISBN 978-9955-33-518-4, p. 59.

¹⁶ Samalavičius A., *supra* note 13, p. 51.

Prekė – produktas, kuris gali būti įvertintas pinigais ir būti prekybinių sandorių objektu¹⁷. Viešoji paslauga – valstybės ar savivaldybių kontroliuojamų juridinių asmenų veikla teikiant asmenims socialines, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ir kitas įstatymų numatytas paslaugas. Įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka viešąsias paslaugas gali teikti ir kiti asmenys¹⁸. Viešųjų paslaugų teikimo tvarka yra reglamentuojama specialiais teisės aktais (pvz. aukštojo mokslo paslaugų teikimas reglamentuotas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme). Esminis jų skirtumas nuo prekės yra tai, kad viešosios paslaugos yra teikiamos ne siekiant materialinės naudos, o patenkinti viešąjį interesą, suteikiant gyventojams vadinamąsias viešąsias gėrybes.

Grynosios viešosios gėrybės suprantamos kaip tokios paslaugos, kurios negali būti perkamos ar parduodamos rinkoje, nes jos teikia visuomeninę naudą. Negrynosios viešosios gėrybės yra tokios, kurių nauda yra tiek individui, tiek visai visuomenei. Aukštasis mokslas ne tik teikia naudą jo tiesioginiam vartotojui didesnio atlyginimo forma, bet ir skatina įvairius tyrimus, naujų technologijų atradimą, kuriais gali naudotis ir kiti visuomenės nariai¹⁹. Taigi, jeigu aukštąjį mokslą laikome negrynąja viešąja gėrybe normalu, jog individas turi padengti dalį šios paslaugos kainos.

Aukštojo mokslo klausimu mums aktualūs du V. Pruskas²⁰ suformuluoti rinkos principai:

1. *Rinkos nesuinteresuotumas*. Ginant individo teisę laisvai ir netrukdomai gauti prekę, rinka visiškai nesidomi tos prekės reikalingumu, tikslingumu bei vertingumu žmogui. Rinkai nesvarbu kaip individas vertina tą prekę – svarbu tik patenkinti jo poreikius²¹.
2. *Orientacija į konkretų rezultatą*. Rinkai visiškai nesvarbu, kam bus panaudota įsigyta prekė. Būtent čia ir slypi esminis rinkos trūkumas: ji viską bando paversti prekėmis ir išreikšti pinigais²².

K. Dubnikas teigia, kad laisvoji rinka yra laisvų mainų sritis ir aukštasis mokslas šiai sričiai nepriskirtinas. Aukštojo mokslo srityje, kitaip nei vien rinkos valdomame pasaulyje, nėra ir tiesiogiai susijusios su apibrėžiama grąža investicijos. Be to, jo teigimu aukštasis mokslas yra aukščiau už rinką, nes jis ne tik dalyvauja bendrame ekonominiame ir kultūriniame gyvenime, bet taip pat tą gyvenimą veikia, formuoja²³. Laikant aukštąjį mokslą rinkos produktu, dažnai

¹⁷ Vėgėlė I., Europos Sąjungos teisė: vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas: vadovėlis – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011 – ISBN 978-9955-30-09-08, p. 42.

¹⁸ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 77-2975.

¹⁹ Tamašauskienė Z. ir kt. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo problemos ir jo sprendimo kryptys. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2008 - ISSN 1648-9098, 6P.

²⁰ Pruskas V., *supra* note 8.

²¹ Barkauskaitė M. ir kt. Aukštasis mokslas: studentų požiūrio analizė. Pedagogika, 2006 – ISSN 1392 – 0340, p. 1.

²² Ten pat, p. 1.

²³ Dubnikas K., Aukštasis mokslas – aukščiau už rinką, 2009,

<http://www.delfi.lt/news/daily/education/kdubnikas-aukstasis-mokslas-auksciau-uz-rinka.d?id=25128775> [žiūrėta 2013 03 15].

studijuojančiajam svarbu ne mokymosi procesas, žinių įgijimas ir tobulėjimas, o įgyjama prekė – diplomas.

Vytautas Daujotis teigia, kad paslaugos, kurias valstybė pati kuria ir teikia, nėra rinkos paslaugos, nes jos teikiamos arba nemokamai, arba už daug mažesnę nei rinkos kainą²⁴. Visos ekonominės teorijos vyriausybės kišimasi į aukštąjį mokslą pateisina tuo, kad aukštajame moksle rinka negali išvengti nesėkmių²⁵. Rinka gali tinkamai veikti tik tuomet, kai parduodamos paslaugos yra privačios gėrybės ir teikia naudą tik jas perkantiems individams. Todėl visos išsivysčiusios pasaulio valstybės finansuoja aukštojo mokslo sistemą. Tai nereiškia, kad aukštasis mokslas yra vien tik vyriausybės prerogatyva. Valstybė yra šalies aukštojo mokslo funkcionavimo tęstinumo garantas, bet daugelyje šalių, be vyriausybinių aukštojo mokslo sektoriaus, yra ir privatus aukštojo mokslo sektorius, kuris veikia pagal rinkos dėsnius²⁶. Privačiame sektoriuje veikiančios aukštosios mokyklos gali turėti ir pelno siekiančios organizacijos statusą. Tačiau jų yra nedaug, pavyzdžiui JAV privačių aukštųjų mokyklų sektoriuje pelno siekiančių įstaigų yra 7 proc.²⁷. Pabandykime įsivaizduoti situaciją, kai visos aukštąjį išsilavinimą teikiančios institucijos vadovaujasi tik rinkos dėsniais. Tuomet pagrindiniai jų tikslai – kuo mažesniais kaštais parengti studijų programą (sukurti prekę) ir kuo brangiau ją parduoti dideliame kiekiu vartotojų (kurie nustato prekės paklausą). Mažiausiai kaštų reikalauja socialinių mokslų studijų programos, kaip teisė, vadyba ir kt. Šioms programoms įgyvendinti nereikalinga brangi ir moderni technika, individualios paskaitos, priešingai negu ruošiant muzikos atlikėją, mediką ar pan. Be to, daugelis šių programų (pvz. teisė) visada pritraukia daug naujų studentų, nes dėl istoriškai susiklosčiusių tradicijų tokio pobūdžio studijos laikomos prestižinėmis, atveriančiomis plačias galimybes profesinėje srityje, asocijuojamos su gerbiamo žmogaus statuso įgijimu visuomenės akyse (pvz. notaro, teisėjo ir pan.). Tačiau valstybei yra reikalingi įvairių sričių specialistai (technologai, veterinarijos gydytojai, slaugos specialistai ir pan.), kurių atliekamas darbas ne visada pastebimas, bet visuomenei naudingas ir būtinas. Aukštajam mokslui tapus rinkos produktu neabejotinai išnyktų dalis specialybių, kurios valstybei yra svarbios dėl kultūrinių, ekonominių ar kitų priežasčių. Tokiomis programomis galėtų būti gamtos mokslai, atlikėjų, aktorių, režisierių rengimas, retos kalbos ir kt. Šių specialistų rengimas kainuoja brangiai, nes studentai mokomi mažose grupėse, reikalinga moderni technika, kuri nuolat keičiasi ir t.t. Tokiu atveju nukentėtų ne tik individų, kurie būtų priversti tokias programas studijuoti

---

²⁴ Daujotis V. ir kt., Nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo vargdenė – Vilnius: leidykla Petro ofsetas, - ISBN 978-609-420-239-1, p. 58.

²⁵ Ten pat, p. 58.

²⁶ Ten pat, p. 59.

²⁷ Ten pat, p. 59.

užsienyje, bet ir visos visuomenės interesai. Dėl šių priežasčių valstybės išitraukimas į aukštojo mokslo finansavimo sistemą yra būtinas. Sunkiausias jai tenkantis klausimas - teisingai ir tiksliai nustatyti kokia apimtimi ir būdais ji prisidės prie aukštojo mokslo finansavimo.

Taigi, nors pastebimos aukštojo mokslo suprekinimo ir tradicinių moralės normų neigimo tendencijos, bet apibendrinus išanalizuotą literatūrą galime daryti išvadą, kad aukštasis mokslas vis gi yra viešoji paslauga, kartu turinti rinkos produkto požymių. Aukštasis mokslas galėtų būti laikomas viešąją paslauga dėl šių priežasčių:

1. Susiklosčiusios istorinės aplinkybės (aukštojo mokslo institucijos ilgą laiką buvo valstybinės);
2. Aukštasis mokslas tenkina valstybės poreikius (nustatoma kokių specialistų reikia valstybei);
3. Finansuojamas (bent dalinai) valstybės lėšomis;
4. Viešasis interesas reikalauja šviesti ir auklėti žmones.

Tuo pačiu galime išskirti šiuos aukštojo mokslo, kaip rinkos produkto požymius:

1. Rinka taip pat diktuoja savo poreikius, t.y. kokių specialistų jai reikia;
2. Universitetai tarpusavyje konkuruoja, todėl turi pasiūlyti kuo palankesnes studijų sąlygas ir kokybę;
3. Yra kuriami privatūs universitetai, kurių tikslas – pelno siekimas.

1.4 Tarptautinių organizacijų požiūris į aukštąjį mokslą

Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (toliau – UNESCO) duomenimis, 1999 m. pasaulyje studijavo 72 mln., o 2005 m. - 133 mln. studentų²⁸. 2011 metais Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (toliau – EBPO) parengė naują ataskaitą "*Education at a Glance 2011*" („Žvilgsnis į švietimą 2011“). Tai kasmet EBPO rengiama ataskaita, kurioje remiantis drauge su „Eurostat“ ir Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO) surinktais duomenimis, pateikiami statistiniai investicijų į švietimą, studentų ir dėstytojų skaičiaus santykio, mokymui skirtų valandų skaičiaus, baigusiujų švietimo įstaigas skaičiaus ir mokymosi rezultatų duomenys²⁹. Rengiant ataskaitą buvo atliktas tyrimas, kuris parodė, kad per paskutiniuosius 50 metų žmonių su aukštuoju išsilavinimu skaičius padidėjo net 200 proc.³⁰ Šalys,

²⁸ Tamašauskienė Z. ir kt., *supra* note 19, p. 1.

²⁹ EBPO metinė ataskaita. Education at a glance 2011.

<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/lt/biblioteka/tyrimai/neprojekto/739-ebpo-metin-ataskaita-education-at-a-glance-2011> [žiūrėta 2013 03 12].

³⁰ Education at a glance 2011: OECD Indicators

kuriose gyvena daugiausiai išsilavinusių žmonių taip pat yra ir vienos turtingiausių pasaulyje kaip pvz. : JAV, Australija, Japonija, Norvegija, Kanada. Svarbu pažymėti, kad reikšminga ne tik aukštojo mokykloje studijuojančių skaičius bei įgijusių diplomą asmenų skaičius, bet ir finansavimas skiriamas aukštojo mokslo sistemai. Be tinkamo finansavimo aukštojo mokslo institucija negalėtų apsirūpinti aukštos kvalifikacijos dėstytojais, naujausiomis technologijomis ir infrastruktūra. Šis tyrimas dar kartą patvirtino, kad šalys neinvestuojančios į aukštąjį mokslą ir žmogiškuosius išteklius, neišvengiamai atsilieka nuo kitų šalių, nes vykstant mokslinei – techninei pažangai, investicijos į aukštąjį mokslą, tampa svarbiausiu išsivysčiusių šalių ūkio raidą lemiančiu veiksnium³¹.

Jau 1994 metais Pasaulio Banko ataskaitoje³² nurodoma būtinybė į aukštojo mokslo finansavimo sistemą įtraukti privačias lėšas, kurios galėtų sudaryti iki 30 proc. visų lėšų. Šios lėšos padėtų aukštojo mokslo institucijoms būti labiau nepriklausomomis nuo valstybės skiriamo finansavimo bei teikti kokybiškesnes paslaugas. Pasaulio bankas siūlo šiuos būdus norint pritraukti daugiau privačių lėšų į šalių aukštojo mokslo institucijas³³:

1. Mokesčio už studijas dalijimasis – prie aukštojo mokslo išlaidų naštos, kurią daugiausiai prisiimdavo valstybė, prisideda ir studentas ar jo šeimos nariai;
2. Aukojimo, arba donorystės skatinimas per mokesčių sistemos lengvatas;
3. Aukštojo mokslo institucijų veikla kaip – tyrimai, konsultacijos, įvairūs kursai.

Deja, šiomis rekomendacijomis, kurios vertintinos teigiamai, valstybės, jų tarpe ir Lietuva, neskuba pasinaudoti kompleksiskai, išsirinkdamos tik vieną ar kitą būdą aukštojo mokslo finansavimo naštos palengvinimui valstybės atžvilgiu.

Plačiau aptarkime Europos Sąjungos poziciją švietimo srityje. Europos komisija teigia, kad nepaisant krizės sukeltų didelių užimtumo problemų būtent aukštasis mokslas gali padėti įveikti sunkumus. Tačiau Europos aukštojo mokslo institucijų potencialas atlikti tam tikrą visuomeninį vaidmenį ir prisidėti prie Europos gerovės ir toliau nevisiškai išnaudojamas. Europai sunku atlaikyti pasaulinę konkurenciją žinių ir talentų srityje³⁴.

<http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/educationataglance2011oecdindicators.htm> [žiūrėta 2013 03 12].

³¹ Tamašauskienė Z. ir kt., *supra* note 19, p. 1

³² Higher Education: The Lessons of Experience, The World Bank., 1994

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF> [žiūrėta 2013 02 26].

³³ Ten pat

³⁴ Europos aukštojo mokslo sistemų modernizavimo darbotvarkė. Ekonomikos augimo ir užimtumo rėmimas., 2011
http://ec.europa.eu/education/pub/pdf/higher/modernisation_Lt.pdf [žiūrėta 2013 02 26].

Vienas svarbiausių strategijoje „Europa 2020“ iškeltų švietimo tikslų – pasiekti, kad iki 2020 m. aukštąjį išsilavinimą įgytų 40 proc. jaunimo³⁵. Europos Sąjungos dokumentuose pažymima, kad per pastarąjį dešimtmetį aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius Europos šalyse gerokai išaugo, tačiau jis vis dar per mažas (26 proc. visos darbo jėgos), kad būtų galima pasiekti numatytą augimą daug žinių reikalaujančiuose sektoriuose, sustiprinti Europos gebėjimus gauti naudos iš globalizacijos ir drauge išlaikyti Europos socialinį modelį³⁶. Tokių strateginių tikslų iškėlimas visos Europos Sąjungos mastu rodo, kad aukštojo mokslo problemos aktualios ne tik pavienėms valstybėms, t.y. ne tik nacionaliniu lygmeniu. Kartu tai patvirtina pasirinktos temos problematikos aktualumą ir poreikį atlikti papildomus tyrimus, siekiant įvertinant aukštojo mokslo perspektyvas šiuolaikiniame rinkos pasaulyje. Šis tyrimas reikalauja kompleksinio požiūrio, tai yra aukštojo mokslo paskirtis ir finansavimo sureguliuojimo klausimai turėtų būti ne tik valdymo, teisės ir politikos, bet ir filosofijos, sociologijos mokslo objektas.

Strategijoje Europa „2020“ taip pat akcentuojama būtinybė skirstant valstybės išlaidas pirmenybę teikti aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų sritims. Pabrėžiama, jog investavimas į aukštąjį mokslą Europoje yra labai žemas – vidutiniškai 1,3 proc. BVP, lyginant su pirmaujančiomis šalimis aukštojo mokslo srityje (JAV – 2,7 proc., Japonijoje – 1,5 proc. BVP)³⁷.

Europos Komisija išskiria pagrindinius politinius klausimus, kuriuos turėtų spręsti valstybės narės ir aukštojo mokslo institucijos³⁸:

1. Tiksliau nustatyti realias aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų sąnaudas ir tikslingiau panaudoti lėšas, taip pat ir nustatant su veiklos rezultatais susijusius finansavimo mechanizmus, kurie paskatintų konkurenciją.
2. Pritaikyti finansavimo mechanizmus prie skirtingų institucinių reikmių.
3. Palengvinti prieigą prie alternatyvių finansavimo šaltinių, įskaitant naudojamą viešosiomis lėšomis, kad būtų pritraukta viešųjų ir privačiųjų investicijų;
4. Užtikrinti, kad aukštojo mokslo institucijos galėtų savarankiškai nustatyti strategines veiklos kryptis, valdyti pajamų srautus, pritraukti geriausius dėstytojus ir mokslininkus bei nustatyti naujas mokymo programas.

Išanalizavus šiuos klausimus matome, jog Europos Sąjunga patvirtina dar 1994 m. Pasaulio Banko ataskaitoje suformuotus prioritetus. Šios nuostatos yra pavėluotos ir pačios valstybės narės

³⁵Komisijos komunikatas 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija., 2010 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF> [žiūrėta 2013 02 26].

³⁶Europos aukštojo mokslo sistemų modernizavimo darbotvarkė, *supra* note 34.

³⁷Komisijos komunikatas 2020 m. Europa, *supra* note 35.

³⁸Europos aukštojo mokslo sistemų modernizavimo darbotvarkė, *supra* note 34.

vargiai galėtų prisivyti šalis, kuriose jos taikomos jau seniai. Dėl šios priežasties ES taip pat pripažįsta, jog jos indėlis į švietimo sistemos finansavimą turi būti ženkliai didesnis ir siūlo savo investicijas į aukštąjį mokslą pagal 2014 – 2020 m. daugiametę finansavimo programą skirti trimis pagrindiniais kanalais³⁹:

1. „Švietimas Europoje“ – bendra švietimo, mokymo ir jaunimo programa. Įgyvendinant šią programą daugiausia dėmesio bus skiriama tokiems prioritetiniams klausimams kaip kokybė, novatoriškas mokymas, stipresnės sąsajos su darbo rinka, geresnis judumo programose įgytų įgūdžių pripažinimas;
2. „Horizon 2020“ – mokslinių tyrimų ir inovacijų pagrindų programa. Pagal šią programą bus finansuojami ES moksliniai tyrimai ir inovacijos.
3. Sanglaudos politikos priemonės. Pagal šią programą bus finansuojama naujų aukštojo mokslo institucijų kūrimas, renovavimas bei modernizavimas, taip pat siekiama pagerinti mokymo programų bei darbo rinkos reikmių atitiktį.

Manytina, kad ir Lietuva, būdama pilnaverte tarptautinės bendruomenės dalimi, turėtų pasinaudoti tiek Pasaulio Banko, tiek Europos Sąjungos teikiamomis rekomendacijomis ir strategijomis ir siekti, kad aiškiai apibrėžti aukštojo mokslo tikslai būtų tinkamai įgyvendinami parenkant efektyviausią aukštojo mokslo finansavimo modelį. Tokių modelių pagrindinius bruožus aptarsime antroje tyrimo dalyje.

---

³⁹ Ten pat.

2.AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO MODELIŲ ANALIZĖ

Svarbiausias ir originaliausias įnašas į žinių ekonomiką per pastaruosius trisdešimt metų buvo idėja, kad fizinio kapitalo, kaip įrankių, mašinų ir kitų gamybos įrenginių formos, sampratą galima išplėsti, kad ji apimtų žmogiškąjį kapitalą. Taip, kaip fizinis kapitalas yra sukuriamas pakeičiant medžiagą ir padarant iš jos įrankius, palengvinančius gamybą, žmogiškasis kapitalas yra sukuriamas suteikiant individams įgūdžių ir gebėjimų, leidžiančių jiems veikti naujais būdais⁴⁰.

Žmogiškasis kapitalas reikalauja didesnių investicijų nei fizinis kapitalas, nes jis apima labai daug veiksnių - individo gabumus, asmenines savybes, sveikatą, žinias ir įgūdžius. Tačiau jį galima laikyti viena svarbiausių valstybės turto dalių. Didžiausia investicijų į žmogiškąjį kapitalą nauda pasireiškia ekonomikos augimu, darbo našumu, darbo užmokesčio dydžiu, surenkamomis mokestinėmis pajamomis. Tačiau išskiriama ir socialinė nauda kaip, - didesnės įsidarbinimo galimybės, žinių visuomenės augimas, inovacijų diegimas, demokratinių santykių vystymasis.

Aukštasis mokslas yra vienas iš pagrindinių procesų kuriančių žmogiškąjį kapitalą. Aukštojo mokslo institucijose paruošiami specialistai – valstybės gerovės užtikrinimo garantas. Tačiau žmogiškasis kapitalas turi būti naudojamas pagal paskirtį, t.y. efektyviai panaudojamos visos įgytos žinios. Kadangi aukštajam mokslui skiriami ištekliai yra riboti, todėl valstybė turi apskaičiuoti kiek ir kur nukreipti lėšų, kad jos investicijos atsipirktų ir teiktų grįžtamąją naudą tiek pačiam individui, tiek visuomenei. Dėl šios priežasties turi būti pasirinktas efektyvus ir pakankamas aukštojo mokslo finansavimo modelis. Šioje dalyje išanalizuosime teorinius bei užsienio valstybių aukštojo mokslo finansavimo modelius.

2.1 Teoriniai finansavimo modeliai

Aukštasis mokslas yra brangiai kainuojanti vertybė. Jam reikalinga puiki infrastruktūra bei aukščiausio lygio specialistai. Tačiau be didelių finansinių investicijų į materialiuosius ir žmogiškuosius išteklius negalime tikėtis mokslinių tyrimų rezultatų bei aukštos akademinų paslaugų kokybės, kas žinoma yra pagrindinės aukštojo mokslo sudedamosios dalys⁴¹. Nors požiūris, kad valstybė yra atsakinga už aukštojo mokslo finansavimo užtikrinimą keičiasi, tačiau

⁴⁰ Gižienė V., Simanavičienė Z. Žmogiškojo kapitalo vertinimo koncepcija. Business systems and economics, 2012 – ISSN 2029-8234, p. 2

⁴¹ Kraujutaitytė L., *supra* note 3, 186 P.

negalime paneigti, jog iki šiol daugumoje pasaulio šalių valstybė yra pagrindinis investuotojas į aukštojo mokslo finansavimo sistemą.

L. Kraujutaitytė pažymi, kad valstybė nuolat didina arba mažina aukštosios mokykloms skiriamas lėšas pagal tai, kiek bus plečiamas arba siaurinamas aukštojo mokslo prieinamumas studentams ir mokslinių tyrimų paslaugoms besinaudojančioms įmonėms⁴². Manytina, kad jeigu valstybė turi teisę reguliuoti aukštojo mokslo prieinamumą, tuomet aukštosios mokyklos biudžetas yra visiškai priklausomas nuo valstybės siekių. Tačiau, jeigu aukštoji mokykla turi teisę savarankiškai formuoti jos paslaugas besirenkančių klientų kontingentą, tuomet ji atsižvelgdama į savo klientų poreikius gali derėtis su valstybe dėl jai reikalingų lėšų⁴³. P. Cazenave⁴⁴ nuomone, kai valstybė yra pagrindinis akademinės bendruomenės finansavimo šaltinis, aukštosios mokyklos priklausomybė nuo valstybės yra nenuginčijama. Tačiau šios priklausomybės lygis priklauso nuo taikomo valstybinio finansavimo paskirstymo modelio, kuris gali būti pagrįstas akademinės bendruomenės kolegialaus valdymo, valstybės biurokratinės kontrolės arba rinkos poreikius remiančiais sprendimų priėmimo principais. Visi trys finansų politikos modeliai kartu sudaro ir aukštosios mokyklos lėšų pritraukimo bei paskirstymo modelių pagrindus. Valstybė pati renkasi, kurį modelį pasirinkti, tačiau svarbu pažymėti, kad praktikoje grynų modelių nesutinkama⁴⁵. Žemiau pateiksime šių modelių pagrindines nuostatas, jų skirtumus ir panašumus.

a) Kolegialaus finansų politikos modelio ypatumai

Kolegialaus modelio taikymas yra grindžiamas subsidijų nuostata ir tradicine aukštųjų mokyklų finansinės nepriklausomybės idėja⁴⁶. Tokia aukštųjų mokymų institucijų finansinė nepriklausomybė parodo, kad jų ir valstybės ryšys pagrįstas aukštu pasitikėjimu. Aukštojo mokslo institucijos didžiąją dalį lėšų sudaro valstybės biudžeto lėšos, tačiau institucijai yra suteiktas savarankiškumas priimti sprendimus dėl finansų pasiskirstymo. Tai yra pagrindas institucijai veiksmingai panaudoti turimas lėšas, nes iš valstybės gautos subsidijos sudaro nuosavą aukštosios mokyklos biudžetą, o nuosavus pinigus visuomet stengiamasi naudoti efektyviai⁴⁷. Kitas aukštųjų mokyklų biudžeto lėšas sudaro įvairaus pobūdžio finansiniai šaltiniai, tokie - kaip studentų investicijos, labdara (ypač populiaru JAV, Jungtinėje Karalystėje) bei kitos gautos lėšos.

⁴² Ten pat, p.187.

⁴³ Middlehurst R. Changing Leadership in Universities // Schuller T. (ed.). The Changing University. London: SRHE and Open University Press, 1995. (per Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 187)

⁴⁴ Cazenave P. Financing of Institutions // Clark B.R., Neave G. (eds.). The Encyclopedia of Higher Education. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 1992 ((per Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 187).

⁴⁵ Kraujutaitytė L., *supra* note 3 p. 186.

⁴⁶ Ten pat, p.188 P.

⁴⁷ Cazenave P. Financing of Institutions // Clark B.R., Neave G. (eds.). The Encyclopedia of Higher Education. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 1992 (per Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 188).

Finansinė nepriklausomybė, kuria naudojasi universitetai, kai valstybė taiko kolegialų finansų politikos modelį, akademinė bendruomenei naudinga ir kitais atžvilgiais⁴⁸:

1. Ji išlaisvina akademinę bendruomenę nuo valstybinių biurokratinių procedūrų;
2. Užtikrina institucinę autonomiją ir akademinę laisvę;
3. Išvengiama neefektyvaus lėšų naudojimo, nes savos lėšos visada naudojamos saviems, o ne iš išorės primestiems tikslams vykdyti.

Šis finansavimo modelis turi nemažai trūkumų: faktiškai nėra kontroliuojama, kam aukštojo mokslo institucijos išleidžia gaunamus pinigus, taip pat sumažėja skaidrumas bei atskaitomybė visuomenei ir valstybei. Išanalizavę pagrindinius kolegialaus finansų politikos modelio bruožus galime daryti išvadą, kad šis modelis labiausiai tinka valstybėms, kurios turi galias demokratijos tradicijas, taip pat aukštąjį mokslą organizuoja vadovaudamomis tradicinėmis vertybėmis ir tikslais keliamais švietimui, o ne finansinės naudos siekimu. Priešingu atveju aukštojo mokslo institucijos gavusios valstybės biudžeto finansavimą, kurio panaudojimas yra mažai kontroliuojamas, ima lėšas naudoti ne aukštojo mokslo, o asmeniniams institucijų vadovų tikslams pasiekti.

b) Biurokratinio finansų politikos modelio ypatumai

Biurokratinio modelio taikymas yra grindžiamas biudžeto asignavimais. Aukštosios mokyklos asignavimas reiškia neatsiejamą skiriamų pinigų ir tikslų jiems panaudoti ryšį. Jį taikydama valstybė siekia, kad aukštosios mokyklos lėšos būtų naudojamos atsižvelgiant į valstybės poreikius, o ne akademinės bendruomenės siekius⁴⁹.

Anot G. Wiliamso⁵⁰ atlikto tyrimo pagal biurokratizacijos laipsnį aukštojoje mokykloje galima išskirti šias tris finansų politikos formas:

1. *Visiška biurokratija*, kai valstybinė administracija, paskirstanti išteklius, atskaitinga centrinei valdymo institucijai. Visi sprendimai, kuriuos priima administracija iš esmės yra centrinės valdžios priimti sprendimai.
2. *Dalinė biurokratija*, kai dalį politinių sprendimų gali priimti žemesnio hierarchijos lygio vadovai. Aukštojo mokslo vadovai turi šiek tiek autonomijos, tačiau už savo sprendimus turi atsiskaityti centrinei valdžiai bei įvairioms kitoms išorinėms institucijoms.

⁴⁸ Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 189.

⁴⁹ Ten pat, p. 189.

⁵⁰ Williams G. *The Economic Approach* // Clark B. R. (ed.) *Perspectives on Higher Education*. Los Angeles: University of California Press, 1987 m., p. 86.

3. Vadinamoji *valstybinio sindikalizmo biurokratijos forma*, kai vyriausybė perleidžia įvairiems komitetams detaliai apibrėžtas išteklių paskirstymo kontrolės funkcijas. Į šiuos komitetus įtraukiami ir akademinės bendruomenės nariai bei įvairių sričių ekspertai.

Taikant kolegialų modelį valstybės santykiai su aukštojo mokslo institucija grindžiami paramos principu, o biurokratiniame finansų politikos modelyje, valstybė atlieka prižiūrėtojo funkciją⁵¹. G. Williamsas⁵² pabrėžia, kad biurokratinis finansų politikos modelis tikriausiai yra vienintelis efektyvus būdas valstybei siekiančiai įgyvendinti suplanuotą ilgalaikę valstybės ekonomikos politiką (pavyzdžiui valstybė bet kada gali nuspręsti kokių specialistų jai reikia, o kokių daugiau neberuoš). Tai yra pagrindinis šio modelio privalumas. Tuo tarpu galime išskirti šiuos pagrindinius nagrinėjamo modelio trūkumus: aukštojo mokslo institucijos nesiekia efektyvumo panaudodamos valstybės skirtas lėšas, kreipiamas dėmesys ne į studijų kokybę, o į kiekybę, nėra skatinamos individualios iniciatyvos finansiškai remti reikalingų specialistų parengimą.

c) Rinkos finansų politikos modelio ypatumai

Kolegialaus ir biurokratinio finansų politikos modelių alternatyva yra laikoma rinkos modeliu. Taikant šį aukštojo mokslo finansų politikos modelį svarbiausia yra ne kokiems akademinės veiklos prioritetams būtina skirti lėšų, o kaip tie prioritetai turi būti nustatyti ir įteisinti⁵³. Nustatant finansinės politikos prioritetus turi būti atkreipiamas dėmesys į šias akademių poreikių ir interesų įvairovę atspindinčias grupes⁵⁴:

1. Dėstytojai ir mokslininkai, kurių kompetencija – ekspertinės žinios ir akademių paslaugų kūrybinis potencialas;
2. Aukštųjų mokyklų vadovai, kurie rūpinasi politikos procesais institucijoje;
3. Valstybė, kuri atstovauja visuomenės interesams;
4. Studentai ir jų darbdaviai kaip akademių paslaugų vartotojai.

Visų šių grupių poreikiai yra vienodai svarbūs, todėl turi būti suderinti ir priimtas bendras sprendimas dėl finansinės politikos prioritetų. Nors tai sudėtingas procesas, tačiau visos grupės mato, jog yra akademinės bendruomenės dalis, turi žodžio laisvę ir gali daryti akivaizdžią įtaką tolesnei institucijos raidai.

Rinkos modelis taip pat prisiima atsakomybę už įvairių privačių finansinių šaltinių pritraukimą, ko pasekoje aukštojo mokslo institucija įgija didesnę autonomiją ir yra mažiau

⁵¹ Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 192.

⁵² Williams G., *supra* note 50, p. 87

⁵³ Barnett R. The Idea of Higher Education. London: SRHE and OU Press, 1990 (per Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 195).

⁵⁴ Kraujutaitytė L., *supra* note 3, p. 195.

priklausoma nuo valstybės. Siekimas pritraukti privačių lėšų skatina aukštojo mokslo instituciją būti atvira visuomenei, viešinti savo veiklą ir mokslinius pasiekimus, greitai prisitaikyti prie aplinkos pokyčių.

Tačiau pažymėtina, kad toks modelis gali efektyviai veikti tik pažangiose, kultūriškai išprususiose valstybėse, kurioje visuomenė aiškiai suvokia aukštojo mokslo tikslus ir vertybes. Priešingu atveju aukštojo mokslo institucija bus orientuota tik į kuo didesnę lėšų pritraukimą ir siekimą pasipelninti. Taip pat kils grėsmė, kad aukštasis mokslas bus laikomas eiline preke.

2.2 Užsienio šalių aukštojo mokslo finansavimo modelių analizė

Daugelio vakarų arba vakarietiškos orientacijos šalių aukštojo mokslo sistemos šiuo metu išgyvena transformacijų metą⁵⁵. Nuo XX amžiaus pripažįstama, kad šiandieninės ekonominės ir socialinės gerovės augimo tempą labiausiai lemia gyventojų išsilavinimo lygis. Investicijos į aukštąjį mokslą teikia akivaizdžią naudą tiek visuomenei, tiek pačiam individui. Nuolat didėja kvalifikuotų žmonių, gebančių ne tik aptarnauti sudėtingus procesus, bet ir tapti inovacijų kūrėjais paklausa⁵⁶.

XXI amžiuje daugelis valstybių susiduria su iššūkiais, kurie yra sąlygoti aktyvių globalizacijos⁵⁷ procesų. Pagrindiniai jų:

greitai besikeičiančios technologijos, su kuriomis turi spėti ir aukštasis mokslas;
studijų kokybės, prieinamumo ir finansavimo užtikrinimas.

Kaip jau minėjau pirmajame magistrinio baigiamojo darbo skyriuje, nuo XX amžiaus smarkiai išaugo aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų poreikis. Dėl šios priežasties aukštasis mokslas ilgą laiką buvęs elitiniu ir sunkiai prieinamu tampa vis labiau masiniu ir įprastu. Pažymėtina, kad iki XX amžiaus aukštojo mokslo institucijos rengė tik siaurą specialistų ratą (medikus, teologus ir pan.), buvo brangus ir rezervuotas tik aukščiausiems sluoksniams priklausantiems žmonėms. Nuo XXI amžiaus aukštasis mokslas skiriamas ir asmenims, siekiantiems dirbti techninį darbą, teikti aptarnavimo paslaugas ir pan. Rengiami įvairiausi specialistai (t.y. diversifikuojamos profesijos), be to, jis tapo pigesnis ir prieinamas visiems asmenims, pageidaujantiems įgyti žinių (plačiau žr. lentelę Nr. 2).

⁵⁵ Bulajeva T. ir Duoblienė L., *supra* note 15, 57 p.

⁵⁶ Čekanavičius L. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio projekcijos. *Ekonomika*, 2008 - ISSN 1392–1258, p. 2.

⁵⁷ Globalizacija yra terminas rodantis judėjimą į pasaulinę visuomenę, kuri gali būti suvokiama arba kaip informacijos visuomenės produktas, arba kaip savarankiška vystymosi formacija. Šaltinis: Ramašauskas O. Globalizacijos socialiniai artefaktai ir atskirčių mažinimo modernioje visuomenėje aspektai. *Vadyba*, 2008, 2 (13) SN 1648-7974.

2 lentelė

Elitinio ir masinio aukštojo mokslo bruožai

Nr.	Elitinio aukštojo mokslo bruožai	Masinio aukštojo mokslo bruožai
1.	Elitinis aukštasis mokslas ugdė visuomenės elitą ir buvo tam elitui skirtas.	Masinio aukštojo mokslo akiratyje – visa visuomenė, kuri savo ruožtu daro įtaką aukštajam mokslui.
2.	Elitinis aukštasis mokslas savo ištakose akcentavo laisvuosius menus ir ruošė tik kai kurių išskitinių profesijų atstovus: teisininkus dvasininkus, medikus.	Masinis aukštasis mokslas siekia patenkinti rinkos poreikius ir parengti įvairių profesijų žmones.
3.	Elitinis aukštasis mokslas buvo orientuotas į tradicinį studentą – stacionariai studijuojantį jauną žmogų, siekiantį aukštojo mokslo diplomo.	Masinis aukštasis mokslas siekia aprėpti kuo įvairesnius visuomenės sluoksnius, stengdamasis patenkinti visuomenės nuolatinio mokymosi poreikius.
4.	Elitinis aukštasis mokslas pripažino vienintelę unitarinę universitetų sistemą.	Masinis aukštasis mokslas pasižymi sistemų bei institucijų įvairove.
5.	Elitinis aukštasis mokslas savo pagrindine funkcija laikė kurti fundamentalias mokslo žinias.	Masinis aukštasis mokslas atlieka tris pagrindines aukštojo mokslo funkcijas – kurti, platinti, taikyti mokslo žinias ir plėtoti švietėjišką veiklą.
6.	Dėl aukštojo mokslo uždarmo aukštojo mokslo kokybė buvo nediskutuotina.	Masiniam aukštajam mokslui būdingas aukštojo mokslo kokybės nustatymo poreikis.

Šaltinis: D. Gudaitytė, P. Jucevičienė (2000 m.) „Elitinio aukštojo mokslo tapimo masiniu proceso esmė: paradigma ir charakteristikos“

Išaugę studentų skaičiai neabejotinai džiugintų aukštąsias mokyklas, tačiau joms yra reikalingi atitinkami materialiniai ir intelektualiniai ištekliai kokybiškų mokymo paslaugų teikimui. Kaip teisingai pažymėta L. Čekanavičiaus, A. Grebliausko ir F. Miliausko straipsnyje „Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio projekcijos“ (2008), intelektualinių išteklių radimas yra

aukštosios mokyklos atsakomybė, o aprūpinimas materialiaisiais ištekliais labai priklauso nuo valstybės politikos švietimo srityje⁵⁸.

Tikslinga būtų aptarti kardinaliai skirtingus mokslo finansavimo modelius – skandinavišką ir amerikietišką. Žemiau pateiksime šių modelių pagrindines nuostatas, jų skirtumus ir panašumus.

Amerikietiškas aukštojo mokslo ir studijų finansavimo modelis akcentuoja, jog studijuojantysis investuoja į savo ateities karjerą, pajamas ir padėtį visuomenėje, todėl jis turi susimokėti už šią investiciją. Tuo tarpu Skandinaviškasis modelis aukštąjį išsilavinimą traktuoja ne tik kaip tiesioginę naudą vartotojui, bet ir visai visuomenei, todėl ši veikla yra finansuojama mokesčių mokėtojų lėšomis⁵⁹. Pagrindinis amerikietiškojo modelio pranašumas yra tai, kad sukuriama konkurencingumas tarp aukštųjų mokyklų, siekiančių pritraukti didesnį studentų skaičių. Konkurencija pasireiškia studijų programų kokybe ir kainomis⁶⁰. Taip pat mokesčiai už studijas leidžia studentams būti aprūpintiems naujausiomis technologijomis, aukščiausio lygio specialistais ir puikia mokymo įstaigų infrastruktūra. Pagrindinis šio modelio trūkumas, tai, kad aukštasis mokslas nėra prieinamas visiems gyventojams. Tuo tarpu Skandinaviško modelio pagrindinis pranašumas – aukštojo mokslo prieinamumas visiems norintiems ir galintiems siekti aukštojo išsilavinimo⁶¹. Visgi aukštojo mokslo finansavimas neužtikrina jo kokybės. Taip pat susiduriama su kita problema – studentų demotyvacija. Šiuolaikinėje visuomenėje įprasta, jog nesusimokėjus už paslaugą, nėra keliami ir aukšto lygio reikalavimai jos kokybei. Nors modeliai labai skirtingi, tačiau jų abiejų pagrindinis tikslas – didinti asmenų turinčių aukštąjį išsilavinimą skaičių.

Pažymėtina, kad skandinaviškasis ir amerikietiškas aukštojo mokslo finansavimo modeliai yra kraštutiniai. Kitose šalyse sutinkami tarpiniai finansavimo modeliai, kuriuose derinamos tiek skandinaviškojo, tiek amerikietiškojo modelio nuostatos.

Dauguma šalių renkančios aukštojo mokslo finansavimo modelį pripažįsta, jog išsilavinimo nauda yra akivaizdi tiek visuomenei tiek individui. Kadangi aukštojo mokslo sistemos dalyvių skaičius didėja sparčiau nei vyriausybės skiriamos lėšos aukštajam mokslui, daugelyje šalių prieinama prie išvados, kad valstybė yra nepajėgi užtikrinti pakankamo aukštųjų mokyklų finansavimo⁶².

Analizuojant mokslinius straipsnius ir jų autorių pateikiamas išvadas (Z. Tamašauskienės, A. Šileikos, A. Janulaičio ir kt.) bei įvairių valstybių aukštojo mokslo finansavimo modelius

⁵⁸ Čekanavičius L. ir kt., *supra* note 56, p. 3.

⁵⁹ Ten pat, p. 3.

⁶⁰ Ten pat, p. 3.

⁶¹ Ten pat, p. 4.

⁶² Bulajeva T. ir Duoblienė L., *supra* note 15, p. 59.

(Vokietijos, Austrijos, Jungtinės Karalystės ir kt.) galime daryti išvadą, kad keičiasi vyravęs požiūris, jog aukštasis mokslas yra grynoji viešoji gėrybė ir turi būti finansuojamas tik valstybės biudžeto lėšomis ir studentams teikiamas nemokamai.

Mokestis už studijas yra pagrindinis būdas gauti lėšų būtinų aukštojo mokslo sistemos funkcionavimui, todėl šis būdas jau pritaikytas daugelyje šalių, o kitose aktyviai svarstomas. Mokestis už studijas įvestas Indijoje, Kinijoje, Naujojoje Zelandijoje, Australijoje, Čilėje, Argentinoje, Jungtinėje Karalystėje ir daugelyje kitų šalių. Aukštojo mokslo žinovai, atstovaujantys solidžioms tarptautinėms organizacijoms (EBPO, UNESCO), labai teigiamai vertina Australijoje taikomą aukštojo mokslo finansavimo sistemą⁶³. Pagrindiniai jos bruožai:

1. Kiekvienais metais federacijos vyriausybė su aukštosiomis mokyklomis susitaria, kiek vietų ji rems;
2. Konkrečiai apibrėžiami visi finansiniai aspektai: biudžeto skyrimo aukštajai mokyklai tvarka, studentų mokesčių dydis, paskolų skyrimo ir gražinimo tvarka bei kt.;
3. Studentai priimami į remiamas vietas prisideda prie studijų apmokėjimo, tačiau tas mokestis priklauso ne nuo realios studijų kainos, o nuo būsimo uždarbio, kurio galima tikėtis baigus atitinkamą profesiją;
4. Aukštoji mokykla gali studentą atleisti nuo mokesčio už studijas, jei ji sugeba pritraukti privačių pajamų iš verslo, vykdydama mokslinius tyrimus ir kt.;
5. Federacija paramą skiria tik Australijos, Naujosios Zelandijos piliečiams ir nuolatiniais Australijos gyventojams. Užsienio šalių studentai moka visą nustatytą studijų kainą.

Manytume, Australijos aukštojo mokslo finansavimo sistema pagrįstai teigiamai vertinama geriausių ekspertų, nes šioje šalyje studijos nėra tiesiogiai susietos su jų kaina, užtikrinamas vienodas studijų prieinamumas visiems gyventojams. Tuo pačiu valstybė suradusi balansą privataus finansavimo srityje: Australijoje sukurta efektyvi paskolų sistema ir konkrečiai apibrėžtos visos sritys, susijusios su aukštojo mokslo organizavimu.

Pažymėtina, kad mokestis už studijas nėra populiarus Europoje. Daugelyje jos šalių Konstitucijų įtvirtinta teisė į nemokamą mokslą. Šis bruožas ypač būdingas Rytų Europos šalims (Latvijai, Lietuvai ir kt.). Dabar geriausių pasaulio universitetų reitinge pirmauja JAV⁶⁴. Tuo tarpu tik 200 Europos aukštųjų mokyklų patenka tarp 500 geriausių pasaulio aukštųjų mokyklų. Siekiant prisivyti JAV, Europa turėtų skirti aukštojo mokslo sektoriui papildomai 140 bilijonų eurų, t.y.

⁶³ Dujotis V. ir kt., *supra* note 24, p. 144.

⁶⁴ The Times Higher Education World University Rankings, 2011 – 2012.

<http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-12/world-ranking>
[žiūrėta 2013 03 13].

kiekvienam studentui po dar 10 000 eurų per metus⁶⁵. Viena iš priežasčių kodėl reikalingas toks didelis papildomas finansavimas yra - tai, kad Europoje į aukštąjį mokslą labai mažai investuoja privatus sektorius, palyginus su tokiomis šalimis kaip JAV, Australija, Japonija. Akivaizdu, jog Europos šalių galimybė didinti aukštajam mokslui skiriamą finansavimą tokiu mastu yra labai ribota, todėl ji priversta ieškoti alternatyvų. Europos universitetai siekiantys išlikti konkurencingi pasauliniu mastu imasi priemonių ir sprendžia aukštojo mokslo finansavimo pakeitimo klausimus.

2005 m., kai buvo pripažinta, jog Vokietijoje nepasiteisino skandinaviškasis modelis (visiškai nemokamas aukštasis mokslas), šios šalies Konstitucinis teismas pripažino, kad Vokietijos administraciniuose vienetuose vyriausybės gali savo nuožiūra įvesti mokestį už aukštąjį mokslą. Dalyje žemių tas mokestis ir buvo įvestas⁶⁶. Jis yra nedidelis – vidutiniškai siekia 500 eurų per metus. Pažymėtina, kad net ir žemėse, kuriose neįvestas mokestis už aukštąjį mokslą, valstybinėse aukštojo mokslo institucijose yra mokamas vadinamasis semestro mokestis (Semesterbeitrag), kuris siekia 50 – 250 eurų per metus⁶⁷. Nors mokestis įvestas, tačiau šalyje jau diskutuojama, kad jis nėra pakankamas ir ateityje turėtų būti didinamas. Svarbu paminėti, kad Vokietijoje didžioji dalis (97 proc.) visų studijuojančiųjų mokosi valstybinėse aukštojo mokslo institucijose. Privatus sektorius nėra išplėtotas, o mokestis už studijas juose gali siekti 15 000 eurų už metus.

Europos aukštojo mokslo institucijos svarstydamos mokesčio už studijas įvedimą, turėtų dėmesį atkreipti ir į aktyvesnį lėšų pritraukimą iš privačių sektorių. Ši veikla jau populiarėja, bet toli gražu neprilygsta kitų šalių gerajai praktikai. Vienas iš kitose šalyse pasiteisinusių būdų privačių lėšų pritraukimui – mokestinės lengvatos. Čilėje ir Indijoje įmonėms, kurios remia aukštąjį mokslą yra taikomos iki 50 proc. mokestinės lengvatos. Donorystė finansuojant aukštojo mokslo sistemą didelę reikšmę turi ir JAV, Kinijoje bei Argentinoje⁶⁸.

Įvedant mokestį už studijas kartu turi būti išanalizuotas ir kreditavimo klausimas. Nesant lanksčios paskolų teikimo sistemos negali būti užtikrinamas socialinis teisingumas ir vienodas prieinamumas prie studijų visiems šalies gyventojams. Privaloma sudaryti sąlygas visiems studentams gauti paskolas, užtikrinančias galimybę susimokėti už studijas bei pragyvenimo išlaidas.

⁶⁵ *Higher Education in Europe*, European Centre for Higher Education, 2003, http://www.cepes.ro/publications/pdf/hee_eng_pdf/he3_03.pdf [žiūrėta 2013 03 13].

⁶⁶ Čekanavičius L. ir kt., *supra* note 56, p. 4.

⁶⁷ Studijos Vokietijoje: studijų programos, paraiškos, stipendijos, 2013 http://download.daad.lv/Studieren_LT.pdf [žiūrėta 2013 03 17].

⁶⁸ Johnstone B, Arora A, *The financing and management of higher education: A status report of Worldwide reforms*, The World Bank, 1998, <http://www2.uca.es/HEURESIS/documentos/BMinforme.pdf> [žiūrėta 2013 02 26].

Kitu atveju nebus užtikrinamas reikalingas skaičius išsilavinusių žmonių, kuris kaip minėjau kituose magistro baigiamojo darbo skyriuose įtakoja šalies socialinę ir ekonominę gerovę.

Paskolų rūšys gali būti įvairios:

1. Teikiamos valstybės, kurių gražinimas tiesiogiai priklauso nuo asmens pajamų baigus studijas;
2. Baigus studijas visą laiką dirbant mokamas nustatyto dydžio mokestis;
3. Bankų paskolos, kurių gražinimas vyksta pagal iš anksto numatytą grafiką;
4. Kiti būdai.

Šiuo metu dažniausiai pasisakoma už paskolas, kurių gražinimas tiesiogiai priklauso nuo asmens pajamų baigus studijas. Pajamų – sąlyginės paskolos yra pranašesnės už užstato tipo paskolas, nes jos siejamos su naudos ir gebėjimo mokėti principais⁶⁹. Taip pat jos pranašesnės ir teisingumo požiūriu, nes gebėjimas mokėti grindžiamas būsimomis pajamomis ir sumažina individo investicijų į išsilavinimą riziką⁷⁰. Dėl šių priežasčių valstybė yra suinteresuota, kad aukštojo mokslo institucijose būtų paruošiami aukščiausio lygio, konkurencingi specialistai, gebantys prisitaikyti darbo rinkoje ir gauti aukštas pajamas, ko pasekoje gražinamos paimtos paskolos. Pajamų – sąlyginės paskolos yra naudojamos Jungtinėje Karalystėje, JAV, Naujojoje Zelandijoje, Australijoje. Pavyzdžiui Australijoje aukštosios mokyklos absolventas turi pradėti gražinti paskolą, kai jo pajamos per metus viršija nustatytą minimumą, kuris 2011 – 2012 metais buvo lygus 47 196 Australijos doleriams. Paskola gražinama kaip pajamų mokesčio dalis⁷¹. Paskolos gražinimo įmokos gali svyruoti nuo 4 iki 8 proc., priklausomai nuo asmens gaunamų pajamų. Tuo tarpu Naujojoje Zelandijoje, kai pajamos yra 40 proc. didesnės už vidutinės gamyboje dirbančio darbuotojo, mokama fiksuota 10 proc. paskolos gražinimo įmoka⁷².

Apibendrinus išanalizuotą medžiagą darytina išvada, kad užsienio šalyse taikomi įvairūs aukštojo mokslo finansavimo modeliai, derinant tiek valstybės, tiek rinkos dalyvių ir studentų interesus, atsižvelgiant į susiklosčiusias tradicijas ir kartu siekiant išlaikyti tinkamą aukštojo mokslo kokybę.

⁶⁹ Tamašauskienė Z. ir kt., *supra* note 19, p. 9.

⁷⁰ Ten pat, p.9.

⁷¹ Dajotis V. ir kt., *supra* note 24, p. 154.

⁷² Tamašauskienė Z. ir kt. *supra* note 19, p. 9.

3.AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMAS LIETUVOJE

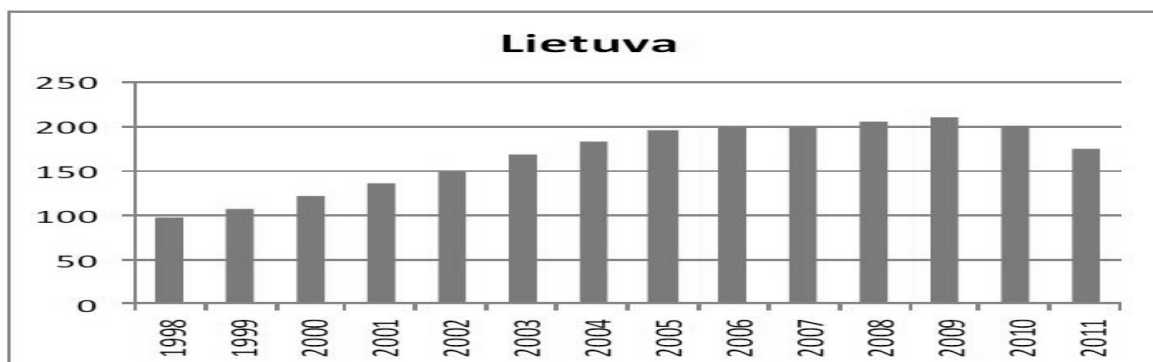
Lietuvos valstybinėje švietimo strategijoje⁷³ nurodoma, kad Lietuva - nedidelė valstybė, neturinti daug gamtinių išteklių, vis labiau globalizacijos veikiamame ir vis sudėtingesniame pasaulyje gali užtikrinti savo gyventojų gerovę pirmiausia investuodama į jų išsilavinimą, ugdydama gebėjimus ir vertybines bei pasaulėžiūrinės nuostatas, būtinas tautos vientisumo išsaugojimui, modernėjimui ir gyvybingumui. Iš šios nuostatos matome, kad Lietuva kaip ir kitos pasaulio valstybės pripažįsta, jog aukštasis mokslas tiesiogiai įtakoja šalies socialinę ir ekonominę gerovę. Svarbu pažymėti, kad Lietuvos aukštojo mokslo institucijos šiuo metu susiduria su daugybe problemų: jas tebeslegia totalitarinės praktikos našta, jos verčiamos paskubomis prisitaikyti prie rinkos poreikių, raginami, o ir pačios save ragina, orientuotis į šiuolaikiškus vakarietiškus modelius⁷⁴.

3.1 Aukštojo mokslo finansavimo reformos priežastys

Lietuvoje 1990 m. buvo 67 tūkst. studentų, o 2008 m. studentų buvo 211 tūkst⁷⁵. Taigi, Lietuvoje studentų skaičius išaugo tris kartus (plačiau apie studentų skaičiaus kaitą paskutiniajame dešimtmetyje žr. lentelę Nr. 2).

3 lentelė

Studentų skaičius (tūkst.) Lietuvoje 1998 – 2011 m.

Šaltinis: Mosta „Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas 2012 m. apžvalga“ 20 P

⁷³ Valstybinė švietimo strategija 2013 – 2022 m.: tikslai, problemos ir tobulinimo kryptys, 2012 17 (81) ISSN 1822-41561., 1 P.

⁷⁴ Samalavičius A., *supra* note 13, p. 51.

⁷⁵ Mokslo ir studijų būklės apžvalga 2009, http://www.mosta.lt/images/documents/stebesena/bukles_apzvalga/mokslas_ir_studijos_2009.pdf [žiūrėta 2013 03 20], 15 P

Matome, kad Lietuvoje, kaip ir kitose pasaulio valstybėse pastebima ta pati tendencija – aukštojo mokslo virsmas iš masinio į elitinį. Studentų skaičiaus didėjimas neatsiejamas nuo finansavimo. Žvelgiant į statistinius duomenis ir lyginant Lietuvą su kitomis Europos valstybėmis pagal aukštojo mokslo finansavimui skiriamą BVP dalį, matome, jog ji viršija Europos vidurkį (plačiau žr. lentelę Nr. 3).

4 lentelė

**Metinės išlaidos aukštojo mokslo institucijoms, BVP dalis procentais, 2004 – 2009 m.
duomenys**

Šalis	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Jungtinės Amerikos Valstijos	2,9	2,9	2,9	3,1	2,7	2,6
Švedija	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,7
Airija	1,1	1,1	1,1	1,2	1,4	1,6
Olandija	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,6
Estija	0,9	1,1	1,0	1,2	1,2	1,5
Prancūzija	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5
Lietuva	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,5
Lenkija	1,5	1,6	1,3	1,3	1,5	1,5
Japonija	1,3	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5
Belgija	1,2	1,2	1,3	1,2	1,3	1,4
Bulgarija	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,4
Austrija	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4
Norvegija	1,4	1,3	1,2	1,2	1,2	1,4
ES 27	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3
Vokietija	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,3
Ispanija	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,3
Portugalija	0,9	1,3	1,3	1,5	1,3	1,3
Slovėnija	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,3
Didžioji Britanija	1,1	1,3	1,2	1,2	1,1	1,3
Islandija	1,2	1,2	1,1	1,2	1,3	1,3
Šveicarija	1,4	1,4	1,4	1,1	1,2	1,3
Čekija	1,0	1,0	1,3	1,2	1,1	1,2
Latvija	1,3	1,4	1,4	1,3	1,4	1,2
Malta	0,6	1,1	1,0	1,0	1,0	1,2
Rumunija	0,6	1,1	n. d.	n. d.	n. d.	1,2
Kroatija	0,7	1,0	1,2	1,1	1,2	1,1
Italija	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0
Vengrija	1,1	1,1	1,1	0,9	0,9	1,0
Slovakija	1,1	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9
Graikija	1,3	1,5	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Turkija	0,8	n. d.	0,7	n. d.	n. d.	n. d.
Liuksemburgas	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Lichtenšteinas	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Makedonija	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.

Šaltinis: Mosta „Lietuvos švietimas skaičiais 2012 m. studijos“ 21 P.

Lietuva aukštojo mokslo rodiklių kontekste (studentų skaičius, BVP dalis skiriama aukštajam mokslui ir kt.) yra viena pirmaujančių Europoje. Tačiau išanalizavę įvairius statistinius duomenis, galime daryti išvadą, kad ji tokias pozicijas užima tik kiekybinių, o ne kokybinių

(finansavimo dalis tenkanti vienam studentui, aukštojo mokslo produktyvumas ir kt.) rodiklių statistikoje. Remiantis 2007 m. Švietimo ir mokslo ministerijos parengtu projektiniu pasiūlymu dėl aukštojo mokslo finansavimo „Aukštojo mokslo reforma. Studijų finansavimas“, Lietuvos politinių partijų – Liberalų sąjūdžio, Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų 2008 m. rinkiminėmis programomis buvo identifikuotos tos pačios su aukštojo mokslo finansavimu susijusios problemos:

1. nors didinamas aukštojo mokslo finansavimas, tačiau jis neadekvatus nuolatos augančiam studentų skaičiui;
2. žemas studijų finansavimo lygis;
3. studijų finansavimo reglamentavimas skatina didinti studentų skaičių, todėl vienam studentui tenkanti valstybės lėšų dalis mažėja⁷⁶.

Dėl to atsirado būtinybė ieškoti naujų aukštojo mokslo finansavimo modelių ir būdų, kad būtų finansuojama ne konkreti studijų programa ar aukštoji mokykla, tačiau pats studijuojantysis. Taip pat atsirado poreikis įvesti rinkos mechanizmą, kaip būdą paskatinti konkurenciją tarp aukštųjų mokyklų dėl valstybės finansavimo ir kartu kokybės gerinimo⁷⁷.

Išanalizavę pagrindines studijų reformos (finansavimo aspektu) priežastis galime daryti išvadą, kad aukštojo mokslo finansavimo modelio, kuris yra pagrįstas „studijų krepšelio principu“ įvedimą lėmė didėjančios nepakankamo aukštojo mokslo finansavimo problemos.

3.2 Aktualus aukštojo mokslo finansavimo modelis

2009 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtame Mokslo ir studijų įstatyme⁷⁸ nustatyti šie pagrindiniai aukštojo mokslo sistemos principai ir tikslai finansavimo srityje⁷⁹:

1. Pertvarkyti aukštojo mokslo finansavimą, jį susiejant su vartotojo pasirinkimu;
2. Padidinti aukštojo mokslo finansinius išteklius, pritraukiant privačių lėšų;
3. Valstybės finansinius išteklius orientuoti į paramą geriausiems;
4. Užtikrinti aukštojo mokslo prieinamumą.

Svarbu paminėti, kad šių tikslų ir principų iškelimui didelę įtaką turėjo Vakarų Europoje XX amžiaus pabaigoje išpopuliarėjusi neoliberali ideologija⁸⁰ ir naujoji viešoji vadyba⁸¹. Išanalizavus

⁷⁶ Babravičius J., Dzemyda I. Naujosios viešosios vadybos elementai ir „studijų krepšelio“ modelio diegimas Lietuvoje. Viešoji politika ir administravimas, 2012 - ISSN 1648-2603, p. 4.

⁷⁷ Ten pat, p. 4.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 54-2140.

⁷⁹ Tendencijos aukštajame moksle :suinteresuotų šalių požiūriai, 2012 m.

http://www.mosta.lt/images/documents/analize/tyrimai_ir_ataskaitos/2012/Tendencijos_aukstajame_moksle.pdf [žiūrėta 2013 03 20].

2012 metų Lietuvos politinių partijų programos⁸² teigtina, kad studentų krepšelio principu pagrįstą aukštojo mokslo finansavimo modelį palaiko Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai bei Liberalų Sąjūdis. Tuo tarpu kitos partijos jį vertina kritiškai.

Tikslinga būtų aptarti principines Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo nuostatas:

Studijų įmoką nustato pačios aukštojo mokslo institucijos. Studijų įmoka neturėtų būti reguliuojama valstybės, nes minimalų studento krepšelio dydį galima nustatyti, o nei didžiausios, nei mažiausios studijų įmokos centralizuotai nustatyti neįmanoma. Pastarosios dydį lems tokie veiksniai kaip aukštosios mokyklos kaštų struktūra, aukštosios mokyklos prestižas, geografinis veiksnys, studento pasirinkimas. Valstybei norint reguliuoti studijų įmokos dydį, reikėtų pažinti ir tiksliai įvertinti pirmiau išvardytus veiksnius ir jų visumą, tačiau to padaryti beveik neįmanoma⁸³.

Studento krepšelis. Įvedus studento krepšelių atsisakyta aukštųjų mokyklų programų finansavimo, jis pakeistas lėšų studijų kryptių grupėms paskirstymu, o šis susietas su stojančiųjų pasirinkimu ir finansavimo jiems suteikimu pagal geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiuju rezultatus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 str. 3 d. įtvirtinta nuostata, kad gerai besimokantiems studentams laiduojamas nemokamas mokslas⁸⁴. Mokslo ir studijų įstatymo 94 str. 5 d. įtvirtinta, kad gerai besimokančiais studentais laikomi studentai, kurie neturi akademinė skolų ir kurių studijų dalykų įvertinimo vidurkis per semestrą yra ne mažesnis kaip įvertinimas „aštuoni“ pagal dešimties balų vertinimo skalę pagal Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos patvirtintą studijų rezultatų vertinimo sistemą⁸⁵. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos teisės aktais visiems gerai besimokantiems studentams turėtų būti suteiktas studento krepšelis. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2008 m. kovo 20 d. nutarime⁸⁶ konstatavo, kad Konstitucija valstybės biudžeto lėšomis apmokamą aukštąjį mokslą laiduoja ne visiems valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kad ir kokiomis sąlygomis jie buvo priimti studijuoti t.y. ir tiems gerai besimokantiems piliečiams, vykstant studentų priėmimui į atitinkamą valstybinę

⁸⁰ Neoliberalizmas – politinės ekonomijos kryptis, valstybinį monopolistinį ekonomikos reguliavimą bandanti derinti su laisvosios konkurencijos principais (šaltinis: Tarptautinių žodžių žodynas.

<http://www.tzz.lt/n/neoliberalizmas> [žiūrėta 2013 03 14]).

⁸¹ Naujoji viešoji vadyba bendrąja prasme gali būti apibūdinta kaip verslo vadybos principų, metodų ir technologijų taikymas viešojo sektoriaus organizacijose. NVV taip pat suprantama ne tik kaip viešojo sektoriaus mažinimas, bet, svarbiausia, – kaip jo modernizavimas, siekiant padidinti biurokratinė struktūrų efektyvumą ir atskaitomybę piliečiams (šaltinis: J. Babravičius, I. Dzemyda, *supra* note 76, p. 2).

⁸² pažymėtina, kad atliekant tyrimą buvo analizuotos Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų, Liberalų sąjūdžio, Darbo, Socialdemokratų, Tvarkos ir teisingumo partijų programos, paskelbtos viešai.

⁸³ Čekanavičius L. ir kt., *supra* note 56, p. 7.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos studijų ir mokslo įstatymas, *supra* note 78.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas // Valstybės Žinios. Nr. 34-1225.

aukštąją mokyklą nepatekusiems vietas, kurių iš anksto paskelbtas skaičius atitinka nustatytą valstybės įsipareigojimą finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą, ir priimtiems studijuoti toje valstybinėje mokykloje savo lėšomis, o tik tiems kurie yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių specialistų poreikį. Būtent jų studijoms finansuoti reikalingos lėšos turi būti numatytos valstybės biudžete. Jeigu šių piliečių mokymasis nebeatitinka įstatymo nustatytų gero mokymosi kriterijų, valstybė neprivalo finansuoti jų studijų. Šis Konstitucinio teismo nutarimas susilaukė nemažai kritikos, pvz. V. Daujotis teigia, kad Lietuvos aukštojo mokslo konstitucinėje doktrinoje studento kaip savarankiško individo nėra. Jis traktuojamas arba kaip pasyvus objektas (specialistas gaminamas pagal valstybės užsakymą), arba kaip aukštosios mokyklos pajamų šaltinis, o pati doktrina tėra tik instrukcija, kokiais būdais priversti studentą mokėti už studijas. Anot autoriaus, tai tipiška pokomunistinių šalių aukštojo mokslo doktrina, kuri jau įgyvendinta Rusijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Rumunijoje⁸⁷. Analizuojant Konstitucinio teismo nutarimą ir Lietuvos Respublikos teisės aktus pastebime neatitiktį – Lietuvoje finansuojamos studijos vietos skiriamos nei gerai besimokantiems piliečiams, nei pagal valstybės poreikį. Valstybėje nėra planuojamas ir nustatomas atitinkamų sričių specialistų poreikis.

Įmokos už studijas. Studentai negavę studento krepšelio moka pilną studijų kainą. EBPO ekspertų nuomone, mokėjimo naštos skyrimas visiems yra teisingesnis ir efektyvesnis būdas. Absolventas gauna apčiuopiamos asmeninės naudos – turint aukštąjį išsilavinimą uždarbis būna didesnis, o nedarbo šansai mažesni. Visiško subsidijavimo efektai yra regresiniai – valstybės ištekliai skiriami tiems, kurie ir taip turi geresnio gyvenimo ir uždarbio šansų. Finansavimo skyrimas pateisinamas nauda, kurią gauna visuomenė. Tačiau neįmanoma logiškai pagrįsti, kad iš dalies studentų, negaunančių valstybės paramos nebus visuomeninės naudos⁸⁸. Manytume, kad ši ekspertų nuomonė yra pagrįsta ir studentų skirstymas į mokančius bei nemokančius už mokslą pažeidžia teisingumo ir nešališkumo principus. Politinės partijos tokį skirstymą grindžia tuo, kad norint įvesti visuotines įmokas už studijas, reikia keisti Lietuvos Respublikos Konstituciją, kurioje gerai besimokantiems piliečiams garantuojama teisė į nemokamą mokslą. Tačiau svarbu pažymėti, kad senesnių demokratinių valstybių konstitucijose taip pat įtvirtinta teisė į nemokamą mokslą, tačiau jos rado išeitį. Pvz, Prancūzijoje, Liuksemburge, Islandijoje yra įvestas nedidelis metinis mokestis (iki 500 eurų), kurį sumoka visi studentai. Vengiant konflikto su Konstitucija šis mokestis vadinamas registracijos mokesčiu⁸⁹.

⁸⁷ Daujotis V. ir kt., *supra* note 24, p. 121.

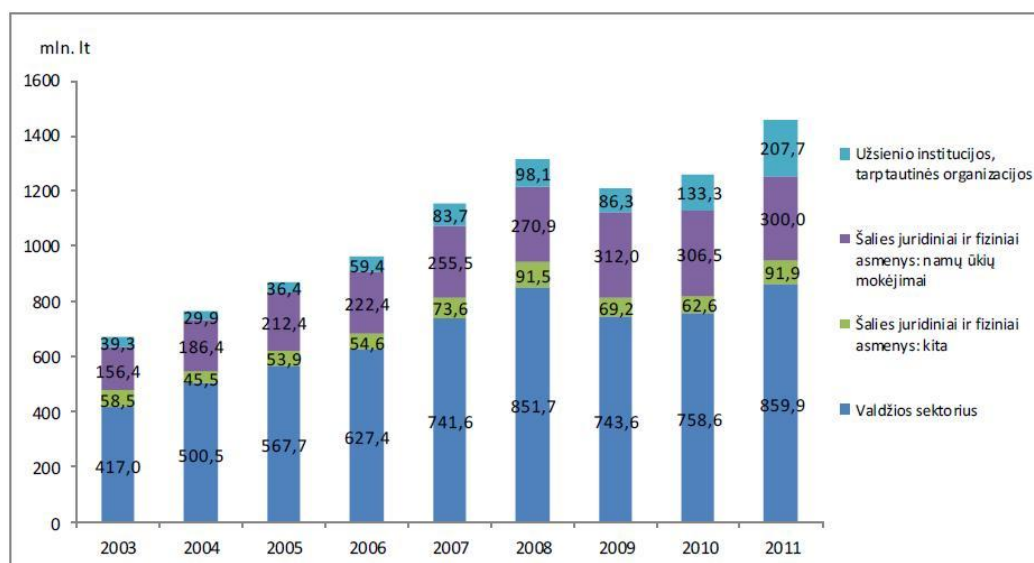
⁸⁸ Ten pat, p. 124.

⁸⁹ Ten pat, p.122.

Verslo lėšos. Šios rūšies privačių lėšų pritraukimas vienas iš pagrindinių aukštojo mokslo finansavimo tikslų, tačiau nors naujas modelis įvestas jau 2009 m., tačiau žymių teigiamų tendencijų šioje srityje kol kas nėra ir toliau pagrindiniu finansavimo šaltiniu išlieka valstybės lėšos (žiūrėti lentelę Nr. 5). Iš pateiktų duomenų matome, kad šalies juridinių ir fizinių asmenų prisidėjimas prie aukštojo mokslo finansavimo sistemos yra mažas (neatsižvelgiant į mokančiųjų už studijas lėšas). Tačiau pastebime, kad padidėjo užsienio institucijų ir tarptautinių organizacijų skiriamos lėšos (jas aukštojo mokslo institucijos gali daugiausia gauti per projektinę veiklą ir tarptautines judumo programas).

5 lentelė

Universitetų lėšos ir pajamos pagal šaltinius (tūkst.) 2003 – 2011 m.

Šaltinis: Mosta „Lietuvos švietimas skaičiais 2012 m. studijos“ 23 P

Paskolos studijų įmokai ir kitiems kaštams padengti. Studentai gali gauti valstybės arba valstybės remiamas paskolas studijų kainai sumokėti, gyvenimo išlaidoms bei dalinėms studijoms pagal tarptautines sutartis. Pagrindinė problema paskolų teikimo sistemoje, kad paskolas su palūkanomis reikia pradėti gražinti tik baigus studijas (po 12 arba 24 mėn.). Tuo metu dauguma asmenų dar nėra įsivirtinę darbo rinkoje, jų gaunamos pajamos nedidelės. Šios priežastys atgraso daugelį studentų imti paskolas arba negavę finansavimo, renkasi specialybes, kuriose aukštasis mokslas yra pigiausias. Kadangi paskolų gražinimas nėra siejamas su asmens gaunamomis pajamomis studentai nediršta prisiimti didelių finansinių išsipareigojimų.

Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme buvo įtvirtinti tikslai, kurie akcentuojami ir kitose valstybėse, tačiau šis aukštojo mokslo finansavimo modelis iki šiol apčiuopiamų kokybinių

rodiklių pagerėjimo nedavė. Išanalizavę pagrindinius Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio aspektus matome, kad dabartinė aukštojo mokslo reforma nėra orientuota į vykstančius globalizacijos procesus ir nedidina Lietuvos aukštojo mokslo institucijų konkurencingumo pasaulio mastu. Galime daryti išvadą, kad šios sistemos naikinimas nesukeltų didelių neigiamų pokyčių. Pagrindinė problema Lietuvoje, kad reformos daromos išsamiai neišanalizavus užsienio šalių patirties, neatsižvelgus į tarptautinių ekspertų nuomonę, finansinius išteklius bei kitus veiksnius. Prieš keičiant aukštojo mokslo finansavimo modelį turi būti nustatytos visos jo stiprybės ir galimos grėsmės.

3.3 Aukštojo mokslo finansavimo ateities perspektyvos

Pasikeitus LR Seimui ir Vyriausybei vėl akcentuojama, kad aukštojo mokslo sistemą būtina pertvarkyti. Apžvelgsime LR Vyriausybės 2012 – 2016 metų programos (patvirtinta 2012 m. gruodžio 13 d. LR Seimo nutarimu Nr. XII-51) nuostatas, kuriomis numatyti aukštojo mokslo finansavimo modelio pakeitimai⁹⁰.

Naujoji Vyriausybė planuoja atsisakyti vien tik laisvosios rinkos principais grindžiamos studijų krepšelių metodikos ir daliai studijų kryptių ją keisti valstybės užsakymu reikalingiems specialistams rengti (gydytojams, mokytojams, inžinieriams ir pan.), taip pat planuoti specialistų poreikį⁹¹. Globaliame pasaulyje pokyčiai vyksta labai greitai, todėl toks Vyriausybės uždavinys (suplanuoti specialistų poreikį) yra be galo sudėtingas ir vargiai ar įmanomas. Kaip pavyzdį galime prisiminti, kad prieš ekonominę krizę buvo tvirtinama, kad Lietuvai trūksta statybininkų, tačiau praėjus vos porai metų ši nuomonė kardinaliai pakeista. Studijuojant pagal valstybės užsakymą ar atsižvelgus į valstybės pateiktus duomenis studentai tikisi, kad gavus išsilavinimą jiems bus garantuota gerai apmokama darbo vieta. Valstybė to užtikrinti negali, todėl yra pažeidžiamas studentų teisėtų lūkesčių principas. Dėl šių priežasčių ši nuostata susilaukia daug kritikos, pvz. anot prof. dr. Arūno Augustinaičio, naujai formuojamos aukštojo mokslo gairės, kurios numato suformuoti valstybinį užsakymą primenančią neosovietinę Plano komiteto instituciją yra iliuzinis kelias atgal į praeitį, kuris dar susiaurins ir nuskurdins mokslo ir studijų plėtrą ir kuris iš esmės disonuoja su globalios žinių visuomenės aukštojo mokslo tendencijomis⁹². Manytume, kad ši

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Šešioliktosios Vyriausybės 2012 – 2016 metų programa // Valstybės žinios. 2012, Nr. 149-7630.

⁹¹ Ten pat, p. 194.

⁹² Dialogas su prof. dr. Augustinaičiu A., 2012, <http://www.dialogas.com/laikrastis/atgal-i-praeiti/> [žiūrėta 2013 03 28].

nuomonė yra pakankamai pagrįsta ir Vyriausybė turėtų savikritiškai įvertinti valstybės galimybes diktuoti tiksliai specialistų poreikio tendencijas.

Vyriausybė nurodo, kad nevalstybinėse aukštosiose mokyklose studijos bus finansuojamos iš valstybės biudžeto tik esant valstybės užsakymui⁹³. Galime teigti, kad Vyriausybė savo programoje įtvirtina Lietuvos Konstitucinio teismo 2011 metų gruodžio 22 d. nutarimo nuostatą

Vyriausybė planuoja atsisakyti studentų skirstymo į mokančius už studijas ir už jas nemokančius. Taip pat įvesti visuotinę metinę studijų įmoką, kuri bus vienoda visoms studijų programoms ir ne didesnė negu vieno vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis. Šios įmokos nemokės gerai besimokantys studentai⁹⁴. Iš šios nuostatos galime spręsti, kad mokantiems už studijas turėtų ženkliai sumažėti mokesčio dydis. Kita vertus abejotina, ar vienoda metinė studijų įmoka skirtingose programose studijuojantiems studentams yra protinga – studijų programos kaina turėtų skirtis nuo tokios programos parengimo ir vykdymo kaštų, specialistų poreikio rinkoje ar kitų kriterijų. LR Vyriausybės 2012 – 2016 metų programos patvirtintose prioritetinėse įgyvendinimo priemonėse⁹⁵ nurodoma, kad iki 2014 m. trečiojo ketvirčio bus pertvarkytas valstybinis studijų finansavimas ir užtikrinta valstybės parama didesniai studentų skaičiui bei sumažintos studentų už studijas mokamos sumos. Šių Vyriausybės programinių nuostatų įgyvendinimas reikalauja didelių papildomų valstybės investicijų į aukštojo mokslo sistemą. Kaip aptarėme ankstesniuose skyriuose kitos valstybės pripažįsta, jog nėra pajėgios užtikrinti aukštojo mokslo finansavimo ir vis didesnę finansinę naštą perkelia studentams ir jų tėvams, tuo tarpu Lietuvos Vyriausybė planuoja finansuoti daugiau studentų ir mažinti jiems įmokas studijas. Atsižvelgiant į ekonominę padėtį, vargu ar Lietuvos Vyriausybė pajėgi įvykdyti šią nuostatą nemažindama į aukštojo mokslo institucijas priimamų studentų skaičiaus.

Vyriausybė nurodo, kad paskolos studijų įmokai ir pragyvenimo išlaidoms bus teikiamos per Valstybinį studijų fondą, o ne per komercinius bankus. Taip pat bus užtikrintas fiksuotas palūkanų dydis, sudarytos kitos palankios skolinimosi sąlygos. Paskolų gražinimas bus siejamas su mokymosi rezultatais, įsidarbinimu ir gaunamu atlyginimu⁹⁶. Ši nuostata įtraukta į programą atsižvelgiant į kitų šalių (Australija, JAV, Didžioji Britanija) gerą patirtį. Tokios paskolų sistemos įvedimas didina studijų prieinamumą, tačiau jos sukūrimui reikalingas milžiniškas valstybės finansinis įnašas. Čia turi būti įvertinami ne tik paskolų dydžiai ir palūkanos, bet ir reikalingo administracinio aparato,

⁹³ Lietuvos Respublikos Šešioliktosios Vyriausybės 2012 – 2016 metų programa, *supra* note 90.

⁹⁴ Ten pat, p. 198.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 – 2016 m. programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės, 2013 <http://www.lrvk.lt/bylos/veikla/priemones13.pdf> [žiūrėta 2013 04 02].

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Šešioliktosios Vyriausybės 2012 – 2016 metų programa, *supra* note 90.

kuris užtikrintų tokios sistemos kūrimą, įgyvendinimą ir priežiūrą (t.y. nuo paskolų išdavimo iki išieškojimo) kaštai. Paminėtina, kad programoje nėra detalizuoti argumentai, kurie pagrįstų komercinių bankų teikiamų paslaugų atsisakymą, nenurodomos galimos to rizikos ir jų paskirstymas.

Taip pat Vyriausybė planuoja investuoti į studijų infrastruktūrą, kad ji atitiktų šiuolaikinius reikalavimus.

Išanalizavus Vyriausybės programos planus, pabrėžtina, kad siekis reformuoti aukštojo mokslo finansavimo sistemą yra pagirtinas, tačiau sistemiškai ir nuosekliai vertinant pateiktas nuostatas akivaizdu, kad tokio masto reforma reikalauja ženklų valstybės finansinių ir organizacinių kaštų.

Apžvelgus pagrindines Vyriausybės programos nuostatas susijusias su aukštojo mokslo finansavimu, galime daryti išvadą, kad programa parengta neįvertinus valstybės finansinių galimybių, neišanalizavus kitų valstybių finansinių modelių privalumų ir trūkumų. Šalies biudžetas nėra pakankamas, kad per keturis metus būtų sumažintos įmokos už studijas, sukurta nauja paskolų sistema bei pagerinta aukštojo mokslo institucijų infrastruktūra. Visgi manytina, kad aukštojo mokslo sistema turėtų būti palaipsniui reformuojama ir tai bus daroma, tačiau abejotina, kad per tokį trumpą laiką bus įvykdytos aptartos programinės nuostatos.

Manytina, kad vykstančios nuolatinės aukštojo mokslo pertvarkos, prie kurių nespėja prisitaikyti nei studentai, nei aukštojo mokslo institucijos, formuoja neigiamą būsimų studentų požiūrį į studijas Lietuvoje. Būsimi studentai dažnai tik būdami baigiamosiose klasėse sužino, kokie pakeitimai jų laukia. Nei jie, nei jų tėvai negali prognozuoti ar galės gauti studijų finansavimą bei kokios bus kainos skirtingose studijų programose. Pažymėtina, kad aukštasis mokslas (ypatingai negavus valstybinio finansavimo) yra didelė asmeninė finansinė investicija, kuriai turi būti ruošiamasi ne vienerius metus. Dėl šių priežasčių kyla grėsmė, kad puikiai parengti mokiniai sieks išsilavinimo kitose Europos Sąjungos valstybėse, aiškiai nusistačiusiose aukštojo mokslo finansavimo modelį ir jo nekeičiančiose ilgą laiką.

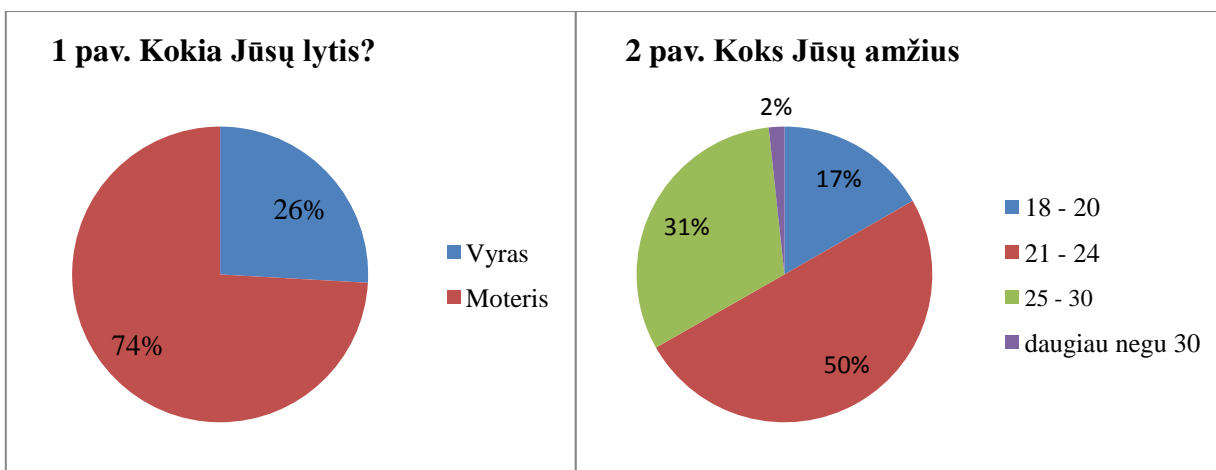
4. TYRIMAS. AR SIEKIANT IŠSILAVINIMO SVARBUS AUŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMAS?

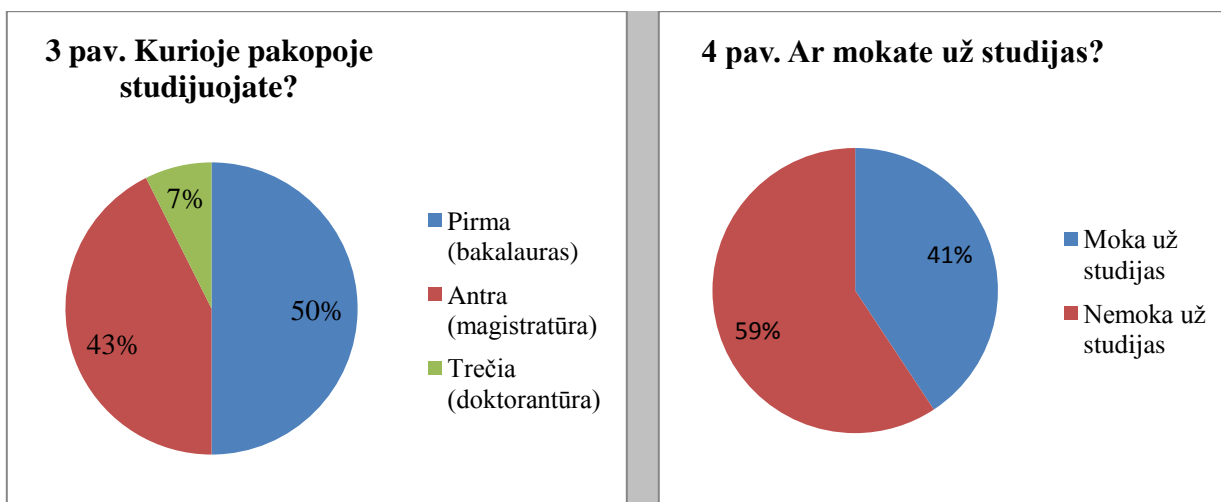
Išanalizavus įvairių mokslininkų, politikų, tarptautinių organizacijų bei kitų suinteresuotų asmenų nuomonę, užsienio valstybių patirtį apie aukštojo mokslo finansavimą, toliau darbe buvo siekta atskleisti kiek Lietuvos aukštojo mokslo institucijų studentams svarbus aukštojo mokslo finansavimas, kaip jie vertina dabartinį aukštojo mokslo finansavimo modelį. Taip pat norėta nustatyti, kokiais kriterijais remiantis studentai renkasi aukštojo mokslo instituciją ir koks yra jų pasirinkimo studijuoti tikslas. Šioje magistrinio darbo dalyje apibendrinami sociologinio tyrimo duomenys.

4.1. Tyrimo organizavimas, respondentų charakteristikos

Buvo pasirinktas kiekybinis tyrimas anketinės apklausos metodu. Apklausti 54 respondentai. Jie dalyvavo anoniminėje apklausoje. Anketa, kurią sudaro 14 klausimų, buvo patalpinta internetinėje svetainėje www.apklausa.lt. Tyrimo metu gauti kiekybiniai duomenys apdoroti Microsoft Excel programa.

Pirmąjį apklausos klausimų bloką (1-4 klausimai) sudaro klausimai charakterizuojantys respondentus. Pagal lytį respondentai pasiskirstė netolygiai. Apklausoje dalyvavo 74 proc. moterų ir 26 proc. vyrų (1 pav.). Pagal amžių respondentai buvo suskirstyti į keturias grupes (2 pav). Vyresni nei 30 metų studentai sudaro tik 2 proc. visų apklaustųjų. Tai rodo, jog dažniausiai studijuoja jauni asmenys, neseniai baigę vidurines mokyklas. Tyrime dalyvavo visų trijų studijų pakopų (bakaluro, magistro, doktorantūros) studentai (3 pav). Pagal mokesčių už studijas respondentai pasiskirstė į panašias grupes: mokantys pilną studijų kainą – 41 proc., nemokantys - 59 proc. (4 pav.)

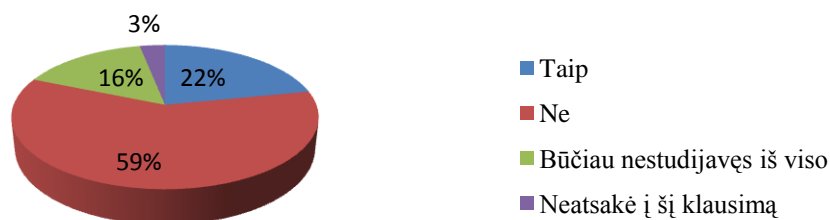
4.2 Studentų požiūris į aukštojo mokslo finansavimą

Antrąjį apklausos klausimų bloką (5-9 klausimai) sudaro klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti studentų požiūrį į Lietuvos aukštojo mokslo finansavimą.

Studentų nemokančių už studijas paklausus ar jie būtų pasirinkę tą pačią studijų programą, jei už studijas reikėtų mokėti pilną kainą, net 57 proc. respondentų atsakė, jog ne. Vyrų ir moterų nuomonė šiuo klausimu nesiskiria. Tą pačią programą rinkęsi tik 25 proc. studentų (30 proc. vyrų ir 17 proc. moterų). 15 proc. respondentų būtų išvis nestudijavę. (21 proc. moterų ir 10 proc. vyrų) (5 pav.). Pagal studijų pakopas studentų nuomonė pasiskirstė netolygiai – tą pačią studijų programą rinkęsi 17 proc. bakalauro, 29 proc. magistratūros, 33 proc. doktorantūros studijų studentų. Daugiausia nestudijuojančiųjų būtų pirmojoje pakopoje – 25 proc., antrojoje – 12 proc., o trečiojoje nestudijuojančių neatsirastų.

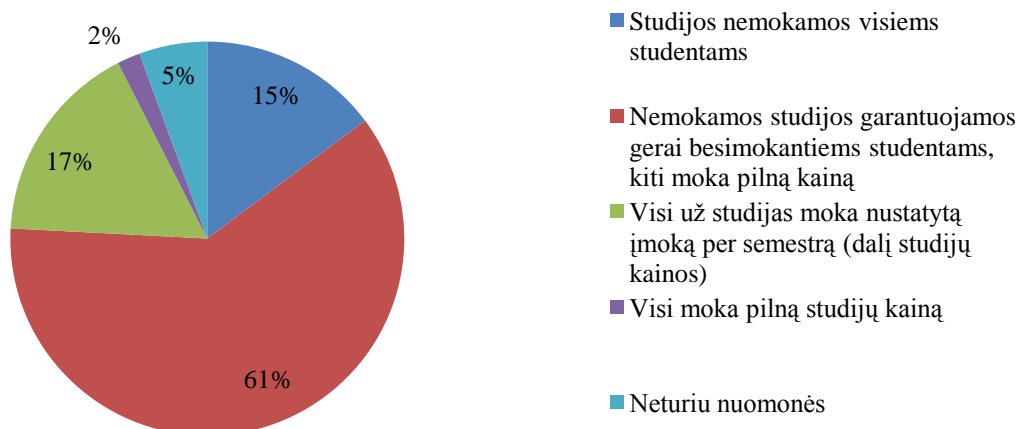
Iš atliktos apklausos rezultatų analizės galime spręsti, kad aukštojo mokslo finansavimas labai svarbus siekiant išsilavinimo ir, kad dauguma studentų stodami į universitetus įvertina savo galimybes gauti studento krepšėlį. Šiuo klausimu taip pat nustatyta galima problema – dažnai studentai renkasi specialybę ne pagal gabumus ir norus, o pagal tai, ar studijuojant mokslas bus nemokamas. Iš gautų apklausos duomenų taip pat galime daryti išvadą, kad panaikinus nemokamas studijas sumažėtų studentų skaičius, nes dalis asmenų iš viso atsisakytų studijų (net 15 proc.).

5 pav. Ar būtumėte rinkęsi tą pačią studijų programą, jei už studijas reikėtų mokėti pilną kainą? (atsako studentai nemokantys už studijas)

Studentų buvo paklausta, koks jų nuomone turėtų būti studijų apmokestinimas (6 pav.). Tik 15 proc. respondentų mano, jog aukštasis mokslas turi būti nemokamas visiems studentams. Tokios nuomonės nepalaiko nei vienas studentas studijuojantis trečiojoje studijų pakopoje. Gautais apklausos duomenimis galime patvirtinti ankstesniuose skyriuose pateiktą nuomonę, kad požiūris, jog valstybė yra atsakinga už aukštojo mokslo finansavimą keičiasi. Net 80 proc. apklaustųjų mano, kad prie aukštojo mokslo finansavimo turi prisidėti ir studentai, skiriasi tik jų nuomonė, kas turėtų mokėti už studijas ir kokia apimtimi. Dauguma respondentų (61 proc.), mano kad nemokamos studijos turi būti garantuojamos gerai besimokantiems studentams, o kiti turi mokėti pilną kainą. Tokią nuomonę palaiko net 78 proc. vyrų ir 55 proc. moterų, o pasiskirstymas pagal studijų pakopas yra tolygus. Ši nuostata įtvirtinta ir LR Konstitucijoje, ja remiasi dabartinis Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelis. Toks finansavimo modelis tarptautinių ekspertų nuomone vertinamas neigiamai, kaip pažeidžiantis teisingumo ir nešališkumo principus, tačiau iš gautų duomenų galime daryti išvadą, kad Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelis atitinka ir daugumos studentų nuomonę. 17 proc. studentų pritartų aukštojo mokslo finansavimo modeliui, kuriuo būtų nustatyta, jog visi studentai moka dalį studijų kainos (toks modelis laikomas efektyviausiu ir teisingiausiu tarptautinių ekspertų nuomone). Svarbu pažymėti, kad už tokį modelį nepasisakė nei vienas vyras. Tik 2 proc. respondentų mano, kad visi studentai turi mokėti pilną studijų kainą. Iš tyrimo metu gautų duomenų galime daryti išvadą, kad panaikinus valstybinį finansavimą sumažėtų studijų prieinamumas, tai būtų per sunki finansinė našta šalies gyventojams. Kita vertus negalima vienareikšmiškai teigti, kad aukštojo mokslo finansavimo šaltiniai studentų yra suvokiami kaip išimtinė valstybės kompetencija, kas leidžia daryti išvadą, jog visuomenės dalis, labiausia suinteresuota studijų procesu (t.y. studijų dalyviai) sutiktų dalinai prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo, diskutuoti tik tokio prisidėjimo būdai ir priemonės.

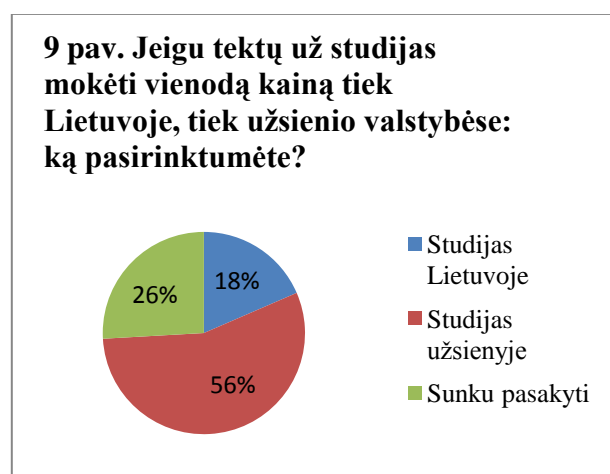
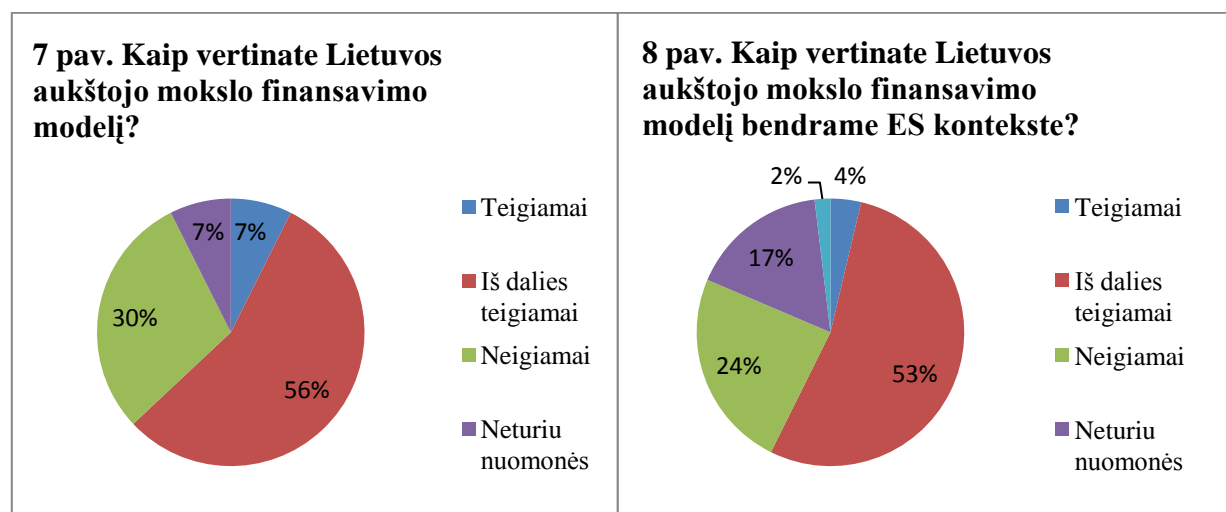
6 pav. Koks Jūsų nuomone turi būti studijų apmokestinimas?

Studentų paklausus kaip jie vertina Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelį, didžioji dalis (63 proc.) atsakė, jog jį vertina teigiamai arba iš dalies teigiamai (7 pav.). Iš dalies teigiamai (57 proc.) Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelis yra vertinamas ir bendrame ES kontekste (8 pav.). Šiuose klausimuose respondentų nuomonė pagal lytį pasiskirstė tolygiai. Tuo tarpu analizuojant duomenis pagal studijų pakopas matome, jog 17 proc. magistratūros studentų neturi nuomonės apie Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelį ir net 39 proc. apie jį bendrame ES kontekste (tarp bakalauro ir doktorantūros studentų nebuvo neturinčių nuomonės). Taip pat paminėtina, kad nė vienas doktorantūros studentas Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio nevertina neigiamai. Nors Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelis vertinamas labiau teigiamai nei neigiamai, tačiau studentų paklausus ar jie rinktųsi studijas Lietuvoje ar užsienyje, jei už mokslą reikėtų mokėti vienodą kainą net 56 proc. studentų (55 proc. moterų ir 57 proc. vyrų) rinktųsi studijas užsienyje. Tuo tarpu Lietuvoje studijuotų tik 18 proc. (17 proc. moterų ir 21 proc. vyrų), studentų, kiti 26 proc. apklausos dalyvių yra neapsisprendę. Pagal studijų pakopas pirmosios ir antrosios pakopos studentų nuomonė pasiskirstė tolygiai, tuo tarpu nė vienas trečiosios pakopos studentas nepasisakė, kad rinktųsi studijas Lietuvoje (75 proc. respondentų rinktųsi studijas užsienyje, 25 proc. respondentų į šį klausimą sunku atsakyti). Analizuojant duomenis pagal respondentų amžių matome, kad 44 proc. 18 – 20 metų studentų rinktųsi studijas Lietuvoje, kai tuo tarpu kitose amžiaus grupėse šis skaičius nesiekia net 15 proc. Šie apklausos duomenys gali būti siejami su įvairiais faktoriais: 18 – 20 m. respondentai studijuoja pirmuose kursuose, todėl dauguma studentų dar negali pateikti nuomonės ar jų studijos patenkina jų lūkesčius, taip pat dažniausiai nedirba ir nėra bandę praktiškai pritaikyti įgytų žinių bei turi didelę priklausomybę nuo šeimos narių, šios priežastys įtakoja tai, jog nemaža dalis respondentų rinktųsi studijas Lietuvoje; vyresni

respondentai dažnai yra nepatenkinti studijų kokybe, taip pat nesugeba įsitvirtinti darbo rinkoje arba jų netenkina gaunamas darbo užmokestis, kas įtakoja studentus mąstyti apie emigraciją.

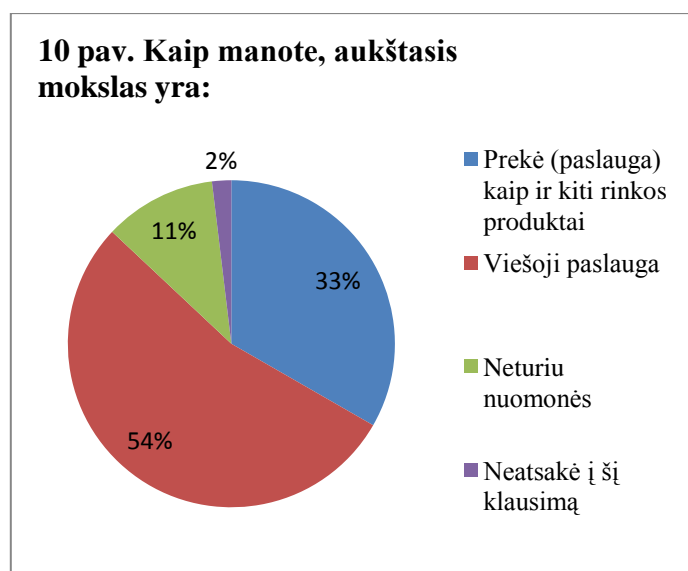
Iš atliktos apklausos rezultatų galime spręsti, kad valstybinis aukštojo mokslo finansavimas yra labai svarbus veiksnys skatinantis studentus rinktis Lietuvos aukštojo mokslo institucijas. Kai tuo tarpu visuotinis aukštojo mokslo apmokestinimas paskatintų stojančiųjų į Lietuvos aukštojo mokslo institucijas skaičiaus mažėjimą ir studijų užsienio valstybėse pasirinkimą bei jaunų gabių asmenų emigraciją. Tai yra didžiulė grėsmė, nes kaip jau aptarėme ankstesniuose skyriuose šalies ekonominės ir socialinės gerovės augimo tempą labiausiai lemia žmonių išsilavinimo lygis.

4.3. Veiksniai įtakoję aukštojo mokslo pasirinkimą

Trečiąją apklausos klausimų bloką (10-14 klausimai) sudaro klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti studentų nuomonę į kokius veiksnius atsižvelgiama renkantis studijas, jų požiūrį į aukštąjį mokslą bei tikslų apibrėžimą.

Studentų paklausus, kas jų nuomone yra aukštasis mokslas dauguma respondentų (54 proc.) mano, kad tai viešoji paslauga. Tačiau net 33 proc. studentų pasisakė, kad tai prekė (paslauga) kaip ir kiti rinkos produktai. Pagal lytį šiuo klausimu nuomonė pasiskirstė taip: viešąja paslauga aukštąjį mokslą laiko 64 proc. vyrų ir 50 proc. moterų; rinkos produktu - 35,7 proc. vyrų, 32,5 proc. moterų. Tačiau svarbu paminėti, kad net 17,5 proc. moterų į šį klausimą neatsakė arba neturi nuomonės, tai rodo, jog vyrai šiuo klausimu yra labiau apsisprendę. Pagal studijų pakopas respondentų balsai pasiskirstė taip: viešąja paslauga aukštąjį mokslą laiko 55 proc. pirmosios pakopos, 47 proc. antrosios pakopos ir 75 proc. trečiosios pakopos studentų; rinkos produktu - 30 proc. pirmosios pakopos, 48 proc. antrosios pakopos ir 25 proc. trečiosios pakopos studentų. Iš atliktos apklausos rezultatų analizės galime spręsti, kad rinkos santykiai ir vartotojų visuomenė aukštojo mokslo institucijoms daro didelę įtaką, kas atsispindi ir studentų nuomonėje. Tai ypač akivaizdu išanalizavus respondentų, studijuojančių magistratūroje duomenis. Šio klausimo atsakymai iš dalies patvirtina ir magistrinio darbo hipotezę, kad aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, turinti rinkos produkto požymių.

Respondentams buvo užduotas klausimas kokie kriterijai yra svarbūs renkantis aukštojo mokslo instituciją. Šiuo klausimu išsakyta respondentų nuomonė nesiskiria nei pagal lytį, nei pagal studijų pakopą, nei pagal amžių. Išanalizavus apklausos duomenis galime teigti, kad renkantis aukštojo mokslo instituciją studentai atsižvelgia į daugelį kriterijų. Visi respondentai pasisakė, kad specialybė yra visiškai svarbus arba svarbus kriterijus. Apie 80 proc. respondentų labai svarbiais ir

svarbiais laiko studijų kainą, aukštojo mokslo institucijos vardą ir geografinę vietovę. Tyrimo duomenimis mažiau svarbu yra rekomendacijos ir šeimos narių ir draugų nuomonė (6 lentelė).

Išanalizavę tyrimo metu gautus duomenis, galime daryti išvadą, kad aukštojo mokslo institucijos siekiančios pritraukti kuo daugiau studentų turi konkuruoti tarpusavyje tiek gerindamos studijų kokybę, materialinę bazę, dėstytojų kvalifikaciją tiek nustatydamos studijų kainas. Atsižvelgiant į šias aplinkybes sudaromos aukštojo mokslo institucijų rinkodaros strategijos, užsiimama reklama, institucijų valdymas perduodamas profesionaliems vadybininkams, kad institucija būtų patraukli būsimiems studentams.

6 lentelė

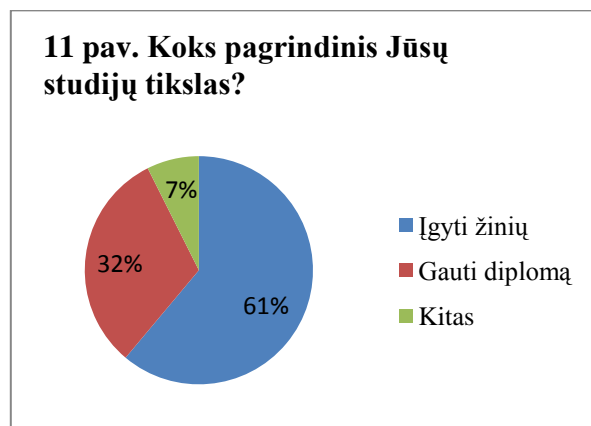
Kokie kriterijai buvo svarbūs renkantis aukštojo mokslo instituciją?

	Visiškai svarbu	Svarbu	Neturiu nuomonės	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu
Specialybė	40 (74%)	14 (26%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Studijų kaina	18 (35%)	22 (42%)	6 (11%)	4 (8%)	2 (4%)
Aukštojo mokslo institucijos vardas	9 (17%)	35 (65)	5 (9%)	4 (7 %)	1 (2%)
Rekomendacijos	3 (6%)	27 (51)	8 (15%)	12 (22%)	3 (6 %)
Geografinė vietovė	9 (17)	34 (63%)	1 (2%)	6 (11%)	4 (7%)
Šeimos narių ir draugų nuomonė	0 (0%)	16 (31%)	7 (13%)	20 (39%)	9 (17 %)

Respondentams uždavus klausimą koks pagrindinis jų studijų tikslas - vyrų ir moterų nuomonė nesiskiria - daugiausia studentų (61 proc.) pasisakė, kad jų tikslas įgyti žinių. Tačiau nemažai studentų (32 proc.) yra suinteresuoti tiesiog gauti diplomą, o ne konkrečių žinių, kurias vėliau galėtų pritaikyti darbo rinkoje (11 pav.). Analizuojant duomenis pagal studijų pakopas, respondentų nuomonė pasiskirstė netolygiai: įgyti žinių siekia 67 proc. pirmosios pakopos, 52 proc. antrosios pakopos ir 75 proc. trečiosios pakopos studentų; gauti diplomą - 26 proc. pirmosios pakopos, 39 proc. antrosios pakopos ir 25 proc. trečiosios pakopos studentų. Matome, kad tarp studijuojančių magistratūroje, yra daugiausia studentų, kurie siekia ne įgyti žinių, o gauti diplomą. Ši respondentų pasiskirstymą galėtume aiškinti tokiomis priežastimis: daugelis studentų besimokančių magistratūroje jau dirba, yra praktiškai pritaikę pirmojoje pakopoje įgytas žinias ir dažnai jiems magistro diplomas tik formalumas siekiant aukštesnių pareigų; visuomenėje jau nusistovėjo norma, kad vieno diplomo asmeniui nepakanka. Svarbu paminėti, kad visi 18 – 20 metų

respondentai siekia įgyti žinių. Daugiausia (44 proc.) siekiančių įgyti diplomą yra tarp 21 – 24 metų apklaustųjų.

Išanalizavus tyrimo metu gautus duomenis galime teigti, jog taikymasis prie aukštojo mokslo masiškumo keičia ir jo paskirtį. Iki dvidešimto amžiaus pabaigos aukštojo mokslo tikslas buvo įgyti kuo daugiau žinių, ugdyti asmenybę, o dabar net trečdaliui studentų yra svarbiausia gauti aukštąjį išsilavinimą patvirtinantį diplomą.

Pagal apklausos duomenis studentams aukštajame moksle svarbiausia asmenybės ugdymas, karjeros galimybės ir mėgstamos studijos. Kiek mažiau jiems svarbi galimybė bendrauti ir savirealizacija (7 lentelė). Šiuo klausimu išsakyta respondentų nuomonė nesiskiria nei pagal lytį, nei pagal studijų pakopą, nei pagal amžių. Galime daryti išvadą, kad studentai aukštojo mokslo institucijoje siekia įgyti jiems patinkančios specialybės žinių, kurias vėliau galėtų pritaikyti darbo rinkoje ir užsitikrinti finansinį stabilumą.

7 lentelė

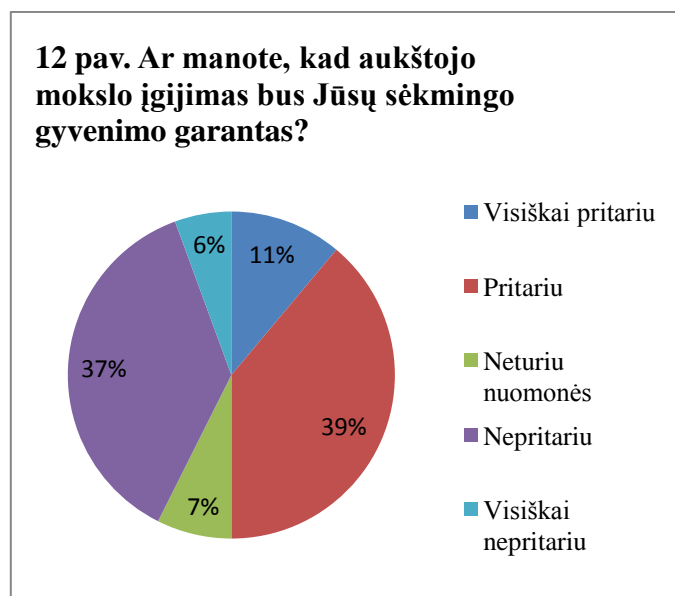
Kiek Jums svarbūs žemiau išvardinti aukštąjį mokslą apibūdinantys teiginiai?

	Visiškai svarbu	Svarbu	Neturiu nuomonės	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu
Asmenybės ugdymas	33 (61%)	18 (33%)	1 (2%)	2 (4%)	0 (0%)
Karjeros galimybės	42 (78%)	10 (18)	1 (2%)	1 (2%)	0 (0%)
Galimybė bendrauti	19 (35%)	22 (41%)	6 (11%)	5 (9%)	2 (4%)
Savirealizacija	8 (33%)	26 (48%)	3 (6%)	6 (11%)	1 (2%)
Mėgstamos studijos	24 (44%)	29 (54)	1 (2%)	0 (0%)	0 (0%)

Respondentų atsakymai į klausimą ar aukštojo mokslo įgijimas bus sėkmingo gyvenimo garantas pasiskirstė netolygiai (12 pav.). 50 proc. studentų mano, jog aukštojo mokslo įgijimas užtikrina jiems sėkmingą gyvenimą, kai tuo tarpu 43 proc., kad neužtikrina. Vyrų ir moterų nuomonė nesiskiria. Pagal studijų pakopas duomenys pasiskirstė netolygiai: sėkmingo gyvenimo užtikrinimo garantu aukštąjį mokslą laiko 59 proc. pirmosios pakopos, 43 proc. antrosios pakopos ir 25 proc. trečiosios pakopos studentų; priešingai mano 33 proc. pirmosios pakopos, 48 proc. antrosios pakopos ir 75 proc. trečiosios pakopos studentų. Iš tyrimo duomenų matome, kad kuo aukštesnėje pakopoje asmuo studijuoja, tuo labiau nepitaria, jog aukštojo mokslo įgijimas jiems užtikrins sėkmingą gyvenimą.

Iš atliktos apklausos analizės rezultatų galime spręsti, kad aukštajam mokslui tapus masiniu, išsilavinę asmenys privalo konkuruoti darbo rinkoje ir tik išsilavinimo įgyjimas dar negarantuoja sėkmingos ateities. Tačiau išsilavinimas suteikia galimybę tapti konkurencingu, o nuo kiekvieno individo priklauso kiek žinių jis įgys studijų metu ir kaip sugebės jas pritaikyti darbo rinkoje.

IŠVADOS

Apibendrinant darbo rezultatus pateikiamos tokios išvados:

1. Magistro baigiamajame darbe iškelta hipotezė, kad aukštasis mokslas yra viešoji paslauga turinti rinkos produkto požymių pasitvirtino. Viešąja paslauga jis laikomas todėl, kad atneša naudą ne tik pačiam individui, bet ir visuomenei; bent dalinai finansuojamas valstybės biudžeto lėšomis; viešasis interesas reikalauja šviesti bei auklėti žmones; be valstybės įsikišimo išnyktų dalis visuomenei būtinų specialybių. Aukštasis mokslas turi tokius rinkos produkto požymius: rinka diktuoja savo poreikius, t.y. kokių specialistų jai reikia; mokantieji už studijas dažniausiai renkasi pigiausias studijas siūlančią aukštojo mokslo instituciją; aukštojo mokslo institucijos siekdamos pritraukti daugiau studentų konkuruoja tarpusavyje; privačių aukštojo mokslo institucijų tikslas – pelno siekimas.
2. Šiandieninės ekonominės ir socialinės gerovės augimo tempą labiausiai lemia gyventojų išsilavinimo lygis. Šalys neinvestuojančios į aukštąjį mokslą ir žmogiškuosius išteklius, neišvengiamai atsilieka nuo kitų šalių. Aukštojo mokslo svarba akcentuojama tiek tarptautinių organizacijų dokumentuose, tiek atskirų šalių strateginiuose planuose.
3. Apibendrinus išanalizuotą literatūrą galime teigti, kad aukštojo mokslo pagrindinės vertybės yra: intelektinis studento asmenybės ugdymas, visuomenės intelektinės kultūros saugojimas, liberalus ugdymas, akademinė laisvė, mokslinė veikla, studento kritinio mąstymo ugdymas, institucijos autonomija. Į šias vertybes turi būti atsižvelgiama organizuojant aukštojo mokslo sistemą ir parenkant jos finansavimo būdą, nes kitu atveju šiuolaikinėje rinkos visuomenėje pagrindiniu studento tikslu tampa tik diplomo įgijimas.
4. Nuo XX a. pabaigos aukštasis mokslas iš elitinio tapo masiniu, žymiai padidėjo studentų aprėptys. Taip pat šiandieninė žinių visuomenė keičiasi labai greitai ir aukštojo mokslo institucijos gali išlikti konkurencingomis tik nuolat keldamos dėstytojų kvalifikaciją, atnaujindamos materialinę ir technologinę bazę ir kt. Šios priežastys lemia, tai, kad daugumos valstybių studijų finansavimas mokesčių mokėtojų lėšomis tapo nepakankamas.
5. Apibendrinus išanalizuotus duomenis galime teigti, kad daugelyje pasaulio valstybių pastebimos šios aukštojo mokslo finansavimo tendencijos: studijų įmokų įvedimas; aukojimo ir donorystės skatinimas per mokesčių sistemos lengvatas; papildoma aukštojo mokslo institucijų veikla (kursai, tyrimai, konsultacijos) bei siekis efektyviau panaudoti gautas lėšas.

6. Lietuvos aukštojo mokslo institucijos didžiąją dalį lėšų gauna iš valstybės. Išanalizavus statistinius duomenis matome, kad atlikta aukštojo mokslo reforma ženklų pakeitimų neatnešė.
7. Pasikeitus Vyriausybei jos programoje numatomos aukštojo mokslo finansavimo pertvarkos. Vyriausybė planuoja sumažinti įmokas už studijas, sukurti naują paskolų sistemą bei pagerinti aukštojo mokslo institucijų infrastruktūrą. Tokio masto reforma reikalauja ženklų valstybės finansinių ir organizacinių kaštų, tačiau šalies biudžetas šiems pertvarkymams nėra pakankamas. Aukštojo mokslo finansavimo sistema turi būti reformuojama kompleksiskai - nustatčius aukštojo mokslo tikslus, vertybes, išsamiai įvertinus šalies biudžetą bei naudą, kurią duos įvykdyti pakeitimai.
8. Atlikus empirinį tyrimą nustatyta, kad esant vienodam studijų apmokestinimui tiek Lietuvoje tiek užsienio valstybėse, tik 18 proc. studentų rinktųsi studijas Lietuvoje. Tokios nuomonės laikosi tiek vyrai tiek moterys, taip pat skirtingų studijų pakopų studentai. Apibendrinus galime teigti, kad visuotinis aukštojo mokslo apmokestinimas paskatintų stojančiųjų į Lietuvos aukštojo mokslo institucijas skaičiaus mažėjimą ir studijų užsienio valstybėse pasirinkimą bei jaunų gabių asmenų emigraciją. Tai yra didelė grėsmė, nes Lietuva yra maža valstybė ir tik žmogiškasis kapitalas gali užtikrinti jos gerovę.
9. Iš atliktos apklausos rezultatų galime spręsti, kad studentai mano, jog jie turi dalinai prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo ir, kad tai nėra išimtinė valstybės kompetencija. Net 61 proc. studentų mano, valstybinis finansavimas turi būti užtikrintas gerai besimokantiems studentams, kai tuo tarpu dalį studijų įmokos sutiktų mokėti 17 proc. studentų.

PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

Tyrimo duomenų analizė ir išvados leidžia formuoti šiuos pasiūlymus:

- Valstybės turėtų ieškoti galimybės pritraukti kuo daugiau privačių investicijų į aukštojo mokslo finansavimą, skatinti privataus sektoriaus bendradarbiavimą su aukštojo mokslo įstaigomis, skatinti rinkos dalyvius bendradarbiauti nustatant tiek specialistų, tiek rinkoje būtinų kompetencijų poreikį taip užtikrinant aukštojo mokslo programų reikalingumą ir kartu patrauklumą (keičiantis informacija per darbdavių asociacijas, suteikiant mokestines lengvatas ir pan.). Aukštojo mokslo institucijoms derėtų ieškoti galimybių pritraukti privačių finansavimo šaltinių tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių institucijose;
- Aukštojo mokslo reformos rengėjams ir politikams keisti aukštojo mokslo finansavimo modelį tik aiškiai apibrėžus problemas, nustačius aukštojo mokslo tikslus, vertybes, išsamiai įvertinus šalies biudžetą bei naudą, kurią duos įvykdyti pakeitimai;
- Aukštojo mokslo reformos rengėjams ir politikams apsvarstyti galimybę įvesti fiksuotą studijų įmoką visiems studentams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. [54-2140](#).
3. Lietuvos Respublikos Šešioliktosios Vyriausybės 2012 – 2016 metų programa // Valstybės žinios. 2012, Nr. 149-7630.
4. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 77-2975.

II. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika:

5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas // Valstybės žinios. Nr. 34-1225

III. Tarptautinių organizacijų ataskaitos ir dokumentai:

6. Europos aukštojo mokslo sistemų modernizavimo darbotvarkė. Ekonomikos augimo ir užimtumo rėmimas., 2011.
http://ec.europa.eu/education/pub/pdf/higher/modernisation_lt.pdf [žiūrėta 2013 02 26].
7. Higher Education: The Lessons of Experience, The World Bank.,1994
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF>
[žiūrėta 2013 02 26].
8. Komisijos komunikatas 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija., 2010
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF>
[žiūrėta 2013 02 26].

IV. Specialioji literatūra:

9. Antoine d'Autume et al. Financement et organisation de l'enseignement supérieur : vers un nouveau modèle? Revue d'économie politique 6/2006 (Vol. 116), p. 743-744.
10. Babravičius J., Dzemyda I. Naujosios viešosios vadybos elementai ir „studijų krepšelio“ modelio diegimas Lietuvoje. Viešoji politika ir administravimas, 2012 - ISSN 1648-2603.

11. Barkauskaitė M. ir kt. Aukštasis mokslas: studentų požiūrio analizė. Pedagogika, 2006 – ISSN 1392 – 0340.
12. Barnett R. The Idea of Higher Education. London: SRHE and OU Press, 1990.
13. Bulajeva T. ir Duoblienė L., Lietuvos švietimo politikos transformacijos: monografija – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009 – ISBN 978-9955-33-518-4.
14. Cazenave P. Financing of Institutions // Clark B.R., Neave G. (eds.). The Encyclopedia of Higher Education. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 1992
15. Čekanavičius L. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio projekcijos. Ekonomika, 2008 - ISSN 1392–1258
16. Daujotis V. ir kt., Nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo vargdenė – Vilnius: leidykla Petro ofsetas, - ISBN 978-609-420-239-1.
17. Gižienė V., Simanavičienė Z. Žmogiškojo kapitalo vertinimo koncepcija. Business systems and economics, 2012 – ISSN 2029-8234.
18. Gudaitytė D., Jucevičienė P. Elitinio aukštojo mokslotapimo masiniu procesu esmė: paradigma ir charakteristikos. Socialiniai mokslai, 2000 – ISSN 1392 – 0758.
19. Halder A., Filosofijos žodynas: žodynas – Vilnius: Alma littera, 2002 – ISBN 995-508-16-43.
<http://www2.uca.es/HEURESIS/documentos/BMinforme.pdf> [žiūrėta 2013 02 26].
20. Johnstone B, Arora A, The financing and management of higher education: A status report of Worldwide reforms, The World Bank, 1998,
21. Jovaiša L., Hodegetika. Auklėjimo mokslas: vadovėlis. – Vilnius: Agora, 1995 – ISBN 998-663-30-44.
22. Jucevičienė P. ir kt., Universiteto kultūra ir jos tyrimai: kolektyvinė monografija. – Kaunas: Technologija, 2000 – ISBN 9986–13–878-7.
23. Kavoliūnaitė Ragauskienė E., Teisės mokslo tyrimų poreikis ir perspektyvos Lietuvoje. Teisės mokslo tyrimų institutas, 2013 - ISBN 978-9986-704-22-5.
24. Kraujutaitytė L., Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai: monografija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002 – ISBN 9955-563-09-5.
25. Middlehurst R. Changing Leadership in Universities // Schuller T. (ed.). The Changing University. London: SRHE and Open University Press, 1995.
26. Pruskus V., Vertybės rinkoje: saveika ir pasirinkimas: monografija – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005 – ISBN 995-520-002-2.

27. Ramašauskas O. Globalizacijos socialiniai artefaktai ir atskirčių mažinimo modernioje visuomenėje aspektai. Vadyba, 2008, 2 (13) SN 1648-7974.
28. Samalavičius A., Universiteto idėja ir akademinė industrija: monografija. – Vilnius: Vilniaus Pedagoginio universiteto leidykla, 2010 – ISBN 978-9955-20-530-2.
29. Tamašauskienė Z. ir kt. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo problemos ir jo sprendimo kryptys. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2008 - ISSN 1648-9098.
30. Tinfavičienė I. Istorinė universitetinio aukštojo mokslo sampratos raida. Acta Paedagogica Vilnensia, 2007 - ISSN 1392–5016.
31. Vėgėlė I., Europos Sąjungos teisė: vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas: vadovėlis – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011 – ISBN 978-9955-30-09-08.
32. Williams G. The Economic Approach // Clark B. R. (ed.) Perspectives on Higher Education. Los Angeles: University of California Press, 1987 m.
www.cairn.info/revue-d-economie-politique-2006-6-page-743.htm. [žiūrėta 2013-04-07].

V. Interneto šaltiniai:

33. Dubnikas K., Aukštasis mokslas – aukščiau už rinką, 2009,
<http://www.delfi.lt/news/daily/education/kdubnikas-aukstasis-mokslas-auksčiau-uz-rinką.d?id=25128775> [žiūrėta 2013 03 15].
34. Education at a glance 2011: OECD Indicators
<http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/educationataglance2011oecdindicators.htm>
[žiūrėta 2013 03 12].
35. EBPO metinė ataskaita. Education at a glance 2011.
<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/lt/biblioteka/tyrimai/neprojekto/739-ebpo-metin-ataskaita-education-at-a-glance-2011> [žiūrėta 2013 03 12].
36. The Times Higher Education World University Rankings, 2011 – 2012.
<http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-12/world-ranking>
[žiūrėta 2013 03 13].
37. Studijos Vokietijoje: studijų programos, paraiškos, stipendijos, 2013
http://download.daad.lv/Studieren_LT.pdf [žiūrėta 2013 03 17].
38. Tarptautinių žodžių žodynas.
<http://www.tzz.lt/n/neoliberalizmas> [žiūrėta 2013 03 14].
39. Dialogas su prof. dr. Augustinaičiu A., 2012,

<http://www.dialogas.com/laikrastis/atgal-i-praeiti/> [žiūrėta 2013 03 28].

40. Higher Education in Europe, European Centre for Higher Education , 2003,
http://www.cepes.ro/publications/pdf/hee_eng_pdf/he3_03.pdf [žiūrėta 2013 03 13].

VI. Kiti dokumentai

41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 – 2016 m. programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės, 2013 [žiūrėta 2013 04 02].

<http://www.lrvk.lt/bylos/veikla/priemones13.pdf>

42. Valstybinė švietimo strategija 2013 – 2022 m.: tikslai, problemos ir tobulinimo kryptys, 2012 17 (81) ISSN 1822-4156.

43. Mokslo ir studijų būklės apžvalga 2009,

http://www.mosta.lt/images/documents/stebesena/bukles_apzvalga/mokslas_ir_studijos_2009.pdf [žiūrėta 2013 03 20].

44. Bendrojo priėmimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas 2012 m. apžvalga,

http://www.mosta.lt/images/documents/stebesena/priemimas/priemimo_apzvalga_2012.pdf

[žiūrėta 2013 03 20].

45. Lietuvos švietimas skaičiais 2012 m. Studijos,

<http://www.mosta.lt/stebesena/lietuvos-svietimas-skaiciais-studijos> [žiūrėta 2013 03 20].

46. Tendencijos aukštajame moksle :suinteresuitų šalių požiūriai [žiūrėta 2013 03 20].

http://www.mosta.lt/images/documents/analize/tyrimai_ir_ataskaitos/2012/Tendencijos_auks_tajame_moksle.pdf [žiūrėta 2013 03 20].

47. Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų programa.

<http://www.scribd.com/doc/124031088/TS-LKD-programa> [žiūrėta 2013 04 02].

48. Lietuvos Respublikos Liberalų sąjūdžio programa.

<http://www.liberalai.lt/lt/partija/programa> [žiūrėta 2013 04 02].

49. Darbo partijos programa.

<http://www.darbopartija.lt/apie/programa/> [žiūrėta 2013 04 02].

50. Lietuvos Socialdemokratų partijos programa.

<http://www.lsdp.lt/lt/straipsniai/273-lsdp-ilgoji-rinkimu-programa.html> [žiūrėta 2013 04 02].

51. Partijos Tvarka ir teisingumas programa.

<http://www.tvarka.lt/index.php?id=7293> [žiūrėta 2013 04 02].

Žukaitė R. Aukštojo mokslo finansavimo modeliai (aukštasis mokslas – rinkos produktas ar viešoji paslauga?) magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. Dr. Mindaugas Strumskis.- Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2013. - 63 P.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti aukštojo mokslo finansavimo modeliai ir nustatyta aukštojo mokslo kategorija kaip viešosios paslaugos ar rinkos produkto. Pirmajame skyriuje aptariama aukštojo mokslo samprata ir vertybės, taip pat jo bruožai kaip rinkos produkto ir viešosios paslaugos bei tarptautinių organizacijų požiūris į aukštąjį mokslą. Antrajame skyriuje analizuojami teoriniai bei užsienio valstybių aukštojo mokslo finansavimo modeliai. Trečiajame skyriuje nagrinėjamos aukštojo mokslo finansavimo reformos priežastys, aptariamas dabartinis aukštojo mokslo finansavimo modelis ir jo problematika bei ateities perspektyvos. Ketvirtoje dalyje nagrinėjami ir sisteminami atlikto empirinio tyrimo duomenys. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo rezultatus apibendrinančios išvados ir pasiūlymai.

Pagrindiniai žodžiai: aukštojo mokslo institucija, aukštojo mokslo finansavimo modeliai, viešoji paslauga, rinkos produktas, vertybės.

Žukaitė R. Modèle de financement de l'Enseignement supérieur (L'enseignement supérieur est produit de marché ou service public?), thèse de maîtrise. Directeur dr. assoc. Mindaugas Strumskis . – Vilnius : Université de Mykolas Romeris, Faculté de l'économie et de la gestion des finances, 2013 m. - 63 P.

ANNOTATION

Dans la thèse de maîtrise modèle de financement de l'Enseignement supérieur est analysé, ainsi est fixé l'Enseignement supérieur est un service public ou le produit de marché. Dans le premier chapitre on identifie la conception et des valeurs de l'enseignement supérieur, ainsi que les caractéristiques du produit de marché et des services publics. Dans la deuxième partie on analyse la théorie des modèles de financement et la pratique internationale de financement de l'Enseignement supérieur. Dans le troisième chapitre on traite les raisons de la réforme de l'éducation supérieure, on aborde des problèmes d'actuel modèle de financement de l'Enseignement supérieur en Lituanie et des perspectives d'avenir. Dans la quatrième partie on analyse les données de l'étude empirique. En fin de la thèse de maîtrise on présente des conclusions et propose des solutions.

Mots clés: établissement de l'enseignement supérieur, modèle de financement de l'Enseignement supérieur, un service public, un produit de marché, les valeurs.

Žukaitė R. Aukštojo mokslo finansavimo modeliai (aukštasis mokslas – rinkos produktas ar viešoji paslauga?) magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. Dr. Mindaugas Strumskis.- Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2013. - 63 P.

SANTRAUKA

Šiandieninės ekonominės ir socialinės gerovės augimo tempą labiausiai lemia gyventojų išsilavinimo lygis. Šalys neinvestuojančios į aukštąjį mokslą ir žmogiškuosius išteklius, neišvengiamai atsilieka nuo kitų šalių. Nuo XX a. pabaigos aukštasis mokslas iš elitinio tapo masiniu bei žymiai padidėjo studijuojančių asmenų skaičius. Daugelis valstybių pripažįsta, kad nėra pajėgios užtikrinti pakankamo aukštojo mokslo finansavimo. Dėl šių priežasčių yra keičiami aukštojo mokslo finansavimo modeliai, kurie pasižymi studijų įmokų įvedimu; aukojimo ir donorystės skatinimu per mokesčių sistemos lengvatas; papildoma aukštojo mokslo institucijų veikla bei siekiu efektyviau panaudoti gautas lėšas. Aukštojo mokslo finansavimas nėra tik valstybės pareiga ir vis didesnė finansinė našta gula ant individų pečių. Dėl šių priežasčių vis dažniau apie aukštąjį mokslą kalbama prekių ir paslaugų kategorijomis. Šiame magistriniame darbe buvo iškeltas tikslas - išnagrinėti aukštojo mokslo finansavimo modelius ir atskleisti ar aukštasis mokslas yra rinkos produktas ar viešoji paslauga. Šiam tikslui pasiekti buvo išanalizuoti Lietuvos bei užsienio valstybių finansavimo modeliai, išnagrinėtos pagrindinės aukštojo mokslo finansavimo problemos bei jų sprendimo būdai, pateiktos esminės Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo problemos bei numatomas pertvarkų kryptys, atlikta rinkos produkto ir viešosios paslaugos lyginamoji analizė bei anketinės apklausos metu ištirta studentų nuomonė apie finansavimo svarbą siekiant aukštojo mokslo bei jų tikslus. Apibendrinus tyrimo duomenis prieita prie išvados, kad aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, turinti rinkos produkto požymių. Viešąją paslaugą jis laikomas todėl, kad atneša naudą ne tik pačiam individui, bet ir visuomenei; bent dalinai finansuojamas valstybės biudžeto lėšomis; viešasis interesas reikalauja šviesti bei auklėti žmones; be valstybės įsikišimo išnyktų dalis visuomenei būtinų specialybių. Aukštasis mokslas turi tokius rinkos produkto požymius: rinka diktuoja savo poreikius, t.y. kokių specialistų jai reikia; aukštojo mokslo institucijos siekdamos pritraukti daugiau studentų konkuruoja tarpusavyje; privačių aukštojo mokslo institucijų tikslas – pelno siekimas.

Žukaitė R. Modèle de financement de l'Enseignement supérieur (L'enseignement supérieur est produit de marché ou service public?), thèse de maîtrise. Directeur dr. assoc. Mindaugas Strumskis . – Vilnius : Université de Mykolas Romeris, Faculté de l'économie et de la gestion des finances, 2013 m. - 63 P.

RÉSUMÉ

Aujourd'hui la croissance de bien économique et social est dépendante de niveau de l'éducation. Les pays qui n'investissent pas dans l'enseignement supérieur et en ressources humaines, seront inévitablement à la traîne d'autres pays. Depuis la fin de XXe siècle l'enseignement supérieur est devenue massive et il y a une grande augmentation du nombre des étudiants. Beaucoup de pays reconnaissent qu'ils n'ont pas d'une capacité pour assurer le financement suffisant de l'enseignement supérieur. Pour ces raisons, le modèle de financement de l'enseignement supérieur est changé ; il se caractérise par l'introduction de frais de scolarité, les dons et les incitations de promotion des dons par le biais du système fiscal, d'autres établissements d'enseignement supérieur et une utilisation plus efficace des fonds. Les pays ne sont totalement responsables de financement de l'enseignement supérieur, la contribution des étudiants augmente. Pour ces raisons, de plus en plus l'enseignement supérieur vient de catégories de produit. Dans la thèse de maîtrise, le modèle de financement de l'enseignement supérieur est analysé pour savoir est-ce que l'enseignement supérieur est produit de marché ou service public. Pour répondre à cette question on analyse la théorie des modèles de financement et la pratique internationale de financement de l'Enseignement supérieur, on identifie la conception et des valeurs de l'enseignement supérieur, ainsi que les caractéristiques du produit de marché et des services publics, on traite les raisons de la réforme de l'éducation supérieure, on aborde des problèmes d'actuel modèle de financement de l'Enseignement supérieur en Lituanie et des perspectives d'avenir, on analyse les données de l'étude empirique. L'analyse des données a conduit à la conclusion que l'enseignement supérieur est un service public, avec les fonctionnalités du produit du marché. Le service public est considéré comme ce qui apporte des avantages non seulement pour l'individu mais aussi pour la société, du moins partiellement financé par le budget de l'Etat, l'intérêt public exige éduquer les gens, sans financement gouvernementale beaucoup de spécialités nécessaires peuvent disparaître. L'enseignement supérieur a les caractéristiques d'un marché de produits: le marché est dicté par leurs besoins, établissements d'enseignement supérieur sont en concurrence pour attirer les étudiants.

PRIEDAI

Anketa

Esu Mykolo Romerio universiteto studentė Rasa Žukaitė. Rašau magistro baigiamąjį darbą tema: „Aukštojo mokslo finansavimo modeliai. Aukštasis mokslas viešoji paslauga ar rinkos produktas?“ Ši anketa skirta išsiaiškinti studentų nuomonę ar siekiant išsilavinimo svarbus aukštojo mokslo finansavimo klausimas. Taip pat siekiama nustatyti, kokie yra aukštojo mokslo tikslai. Anketa yra anoniminė. Gauti duomenys bus panaudoti tik šiame tyrime.

1. Kokia Jūsų lytis?

- a) moteris
- b) vyras

2. Koks Jūsų amžius?

- a) 18 – 20
- b) 21 – 24
- c) 25 – 30
- d) Daugiau negu 30

3. Kurioje pakopoje studijuojate?

- a) Pirmojoje (bakalauras)
- b) Antrojoje (magistratūra)
- c) Trečiojoje (doktorantūra)

4. Ar mokate už studijas?

- a) Taip
- b) Ne

5. Ar būtumėte rinkęsi tą pačią studijų programą, jei už studijas reikėtų mokėti pilną kainą? (atsako studentai nemokantys už studijas)

- a) Taip
- b) Ne
- c) būčiau nestudijavęs iš viso

6. Koks Jūsų nuomone turi būti studijų apmokestinimas?

- a) Studijos nemokamos visiems studentams

- b) Nemokamos studijos garantuojamas gerai besimokantiems studentams, kiti moka pilną kainą
- c) Visi už studijas moka nustatytą įmoką per semestrą (dalį studijų kainos)
- d) Visi moka pilną studijų kainą
- e) Neturiu nuomonės

7. Kaip vertinate Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelį?

- a) Teigiamai
- b) Iš dalies teigiamai
- c) Neigiamai
- d) Neturiu nuomonės

8. Kaip vertinate Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelį bendrame ES kontekste?

- a) Teigiamai
- b) Iš dalies teigiamai
- c) Neigiamai
- d) Neturiu nuomonės

9. Jeigu tektų už studijas mokėti vienodą kainą tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse: ką pasirinktumėte?

- a) Studijas Lietuvoje
- b) Studijas užsienyje
- c) Sunku pasakyti

10. Kaip manote, aukštasis mokslas yra:

- a) prekę (paslauga) kaip ir kiti rinkos produktai
- b) viešoji paslauga
- c) neturiu nuomonės

11. Kokie kriterijai buvo svarbūs renkantis aukštojo mokslo instituciją?

	Visiškai svarbu	Svarbu	Neturiu nuomonės	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu
Specialybė					
Studijų kaina					
Aukštojo mokslo institucijos vardas					
Rekomendacijos					

Geografinė vietovė					
Šeimos narių ir draugų nuomonė					

12. Koks pagrindinis Jūsų studijų tikslas?

- a) Įgyti žinių
- b) Gauti diplomą
- c) kitas

13. Kiek Jums svarbūs žemiau išvardinti aukštąjį mokslą apibūdinantys teiginiai:

	Visiškai svarbu	Svarbu	Neturiu nuomonės	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu
Asmenybės ugdymas					
Karjeros galimybės					
Galimybė bendrauti					
Savirealizacija					
Mėgstamos studijos					

14. Ar manote, kad aukštojo mokslo įgijimas bus Jūsų sėkmingo gyvenimo garantas?

- a) Visiškai pritariu
- b) Pritariu
- c) Nepritariu
- d) Visiškai nepritariu
- e) Neturiu nuomonės